

TEKNOLOJİ VE TOPLUM BİRLİKTELİĞİNİ ANLAMLANDIRMAK ÜZERE ‘MİTİK, FELSEFİ, SOSYOLOJİK YAKLAŞIMLARI’ DİKKATE ALMAK

Aylin Karahasan^{1*}

Özet: ‘Teknoloji, sadece toplumu biçimlendiren ‘dışarıdan’ bir öge değil, onunla birlikte biçimlenen; toplum ile birlikteliğinin toplumsal düzeni var ettiği, ‘toplumsal’ bir ögedir de... Sosyoloji disiplininin sıklıkla ifade ettiği gibi, bir sayısal toplamdan daha fazlası olan ‘toplum’ da, öznel ve nesnel nitelikleri ve bu niteliklerin birbiriyle etkileşimi üzerinden bir değerler ve yöntemler sisteminin biçimlenmesi hasebiyle - bir yönüyle- ‘teknik/teknolojik’ niteliktedir. Teknoloji’nin ve toplumun birbirlerine, birbirlerinin niteliğini yansıtarak, ‘birlikte’ artı değer üreterek konumlanmaları söz konusudur. Araştırmacı, bu çalışmada, teknoloji ve toplum birlikteliğini anlamlandırmak üzere, ‘mitik felsefi sosyolojik yaklaşımların’ ‘birlikte’ dikkate alınmasını önererek; bir çözümleme denemesi yapmaktadır. Birbirine yakın olan bu yaklaşımlar, aralarındaki kökensel bağ ve arkaik arka plan dikkate alınmadıkça, birbirlerinden uzak düşmektedirler ve böylelikle toplumsal gerçekliğin anlamlandırılmasında gereğince işe koşulamamaktadırlar. Aksi durumda, toplumsal gerçekliğin nasıl üretildiğine dair derinlikli bir çözümlemeye gidilmesi ve yine toplumsal gerçekliğin insanın varoluş hikâyesi ve hakikatle ilişkisini anlamlandırabilmek adına değerli bir katkı sunulabilmesi mümkün olabilecektir. Teknoloji ve toplum birlikteliğinin, bu hikâyenin tam da merkezinde duruyor olmasının gözden kaçırılmasının, söz konusu yaklaşımların işlevselliklerinden koparılmış olmalarıyla ilgisi fark edildiğinde, günümüz dünyasında, ‘tanrılardan çalınarak insanlara getirilen ateş’i konu edinen Prometheus mitosunun -adeta-rövanşıyla karşı karşıya olduğumuzun fark edilmesi de olasıdır. Ayar’ın¹ muhatabı olan insan’ın/özne’nin, varoluşsal işleyişi fark etmesiyle birlikte hikâyenin bütününe dair bir yeniden anlamlandırmaya gitmesinin niteliği, gerçekliğin hakikatin eleğinden geçirilmesini sağladıktan başka, kendisinin varoluşunu tehdit eden unsurlardan arınmasını da getirmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji, toplum, ‘teknoloji ve toplum birlikteliği’, ‘mitik, felsefi, sosyolojik yaklaşımlar’, ayar, insan/özne

CONSIDERING ‘MYTHIC, PHILOSOPHICAL AND SOCIOLOGICAL APPROACHES’ IN ORDER TO MAKE SENSE OF THE COEXISTENCE OF TECHNOLOGY AND SOCIETY

Abstract: Technology is not just an external element that formates society but also it’s a social element that is formated together with society and in which it’s coexistence with society creates the social order. As the discipline of sociology often expresses, society which is much more than a numerical sum is technical/ technological in that it creates a system of values and methods through the interaction of it’s objective and subjective elements. It is in question that

* Bu makale, araştırmacının “ Teknoloji ve Toplum Sarmalında 4.Sanayi Devrimi Bağlamında Sosyal Gerçekliğin İnşası” adlı doktora tezi çalışmasının bir bölümünden faydalanılarak ve ayrıca farklı bir yaklaşım da geliştirilerek; ‘bir deneme niteliğinde’ hazırlanmıştır.

** A. Karahasan, AHBV Üniversitesi Sosyoloji Anabilim dalı, Sosyoloji Bölümü doktora öğrencisidir. (aylinkarahasan69@gmail.com)

¹ Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “*Saatleri Ayarlama Enstitüsü*” (1654/1961) romanı, araştırmacının çalıştığı konu hakkında sorgulamasına öncülük eden kaynaklardan başlıcasıdır. “*Saatin kendisi mekân, yürüyüşü zaman, ayarı insan’dır.*” Bu değerli hakikati, Tanpınar, romanında bir muvakkit ustası karakteri üzerinden dile getirmiştir.

technology and society are positioned together by producing ‘surplus value’ while reflecting their qualities to each other. The researcher, in this study makes an analysis attempt by suggesting to consider the mythic, philosophical and sociological approaches in order to make sense of the coexistence of technology and society. These approaches, which are close to each other, have diverged from each other unless the essential connection and the archaic background between themselves are taken into account and thus they can not be used adequately in the interpretation of social reality. Otherwise, it will be possible to make a precious contribution to go a profound analysis about how social reality is produced and also to make sense for the correlation of the social reality with the story of human existence and the truth itself. When it’s realized that there’s a relevance between the overlooked fact that the technology and society coexist at the very centre of the story and the aforementioned approaches were detached from their functionality; it can be probably realized also that we’re facing a rematch of the myth of Prometheus which’s subject to the fire stolen from gods and then brought to humans. The quality of going to the re-meaning of the whole story by realizing the existential harmony of the human who is the addressee of the setting² -then- will have provided the sifting of the reality through the sieve of the truth, as well as it’ll have brought the purification of the elements that have been threatening his/her existence.

Keywords: technology, society, ‘co-existence of technology and society’, ‘mythic, philosophical, sociological approaches’, setting, human/subject

¹**Adres:** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi. Ankara, Türkiye

* **Sorumlu Yazar:** aylinkarahasan69@gmail.com

Atıf: Karahasan, A. (2023). Teknoloji ve Toplum Birlikteliğini Anlamlandırmak Üzere ‘Mitik, Felsefi, Sosyolojik Yaklaşımları’ Dikkate Almak. *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2): 64-80.

²“ Saatleri Ayarlama Enstitüsü”(1954/1961) /“*The Time Regulation Institute*”, novel of Ahmet Hamdi Tanpınar is one of the main sources that lead the researcher to question about the subject she’s working on. “ *The clock itself is space, it’s walking is time, human is it’s setting.*” He expresses this precious truth through the character of a time keeper master in his novel.

1. Giriş

“Tekerleği kullanmayan büyük toplumlar oldu.. ama hikâye anlatmayan hiçbir toplum olmadı..”³

U. L. Guin⁴

Guin, bu sözleriyle toplumların adeta ‘olmazsa olmaz’ etkinliğini, “hikâye anlatmaları” diye vurgularken, bizce, modern toplumun ön yargılarını / kabullerini sarsmak istemektedir ve toplumların kökenindeki mitik yapının varlığına dikkat çekmektedir. Fromm’a göre ‘mit’, ilkel toplumların fantastik bir ürünü değil, geçmişten günümüze kadar gelen insana dair değerli ürünleri yansıtan bir veri kaynağıdır; mit’lerle kendini özdeşleştirerek insan, kökeniyle bağlantı kurmaktadır (Fromm, 2014: 212, akt. Karacoşkun, 2006: 92, akt. Göcen, 2018:228).

İnsan, doğası gereği; deneyimlerinden, ilişkilerinden bir anlam çıkarır ve bunu yaparken de temel argümanı, hikâyelerdir (Randall, 2014: 15, akt. Göcen, 2018: 270). Mit, insan ve toplumlar için gerçekliklerin anlamlandırılması sürecinin başlangıcını oluşturmuştur. İnsanların hayatlarını hikâye etme biçimleri doğrudan kendilerini ve dünyayı algılama biçimlerini yansıtır. Mitlerin kozmolojiyi kullanması, dünyayı nesnel bir biçimde betimlemekten ziyade, kaostan kozmosa geçişin arındaki süreci anlamlandırmasına (Eliade, 1990:80, Can,1994:5, akt. Göcen, 2018:270) insanın kaosa mücadelesine, düzen arayışına dair bir temsili çıkarım yapma ve işin içine varoluşsal bir anlam katma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Bu durum, doğa düzeninin yerine tasarlanmış bir düzen getirme veya bu düzene bir ekleme yapma işi olan kültür’e de gönderme yapmaktadır. Kültür, Baumann’ın işaret ettiği gibi düzen açısından kaos görünen her şeyle mücadele de etmektedir; kültür, düzeni getirmekle kalmayıp ona değer de verir; -insanlık tarihinde-, bilim ve teknolojinin gelişmesiyle ‘doğal’ olan olgulara dair manipülasyon alanlarının genişlemesi, söz konusu bu ekleme işine; sonrasında yeni düzene dair değer verme işine ve yine böylelikle kültüre dair alanın ve anlamın genişlemesine işaret etmektedir (Bauman, 2009:160-161,164).

Eliade’ye göre, modern insan için de, arkaik insan için de ‘neden- sonuç ilişkisi’ bir dogmadır; modern insan için ‘en temel’ olan bu ilişki, arkaik insan için ise ‘en kutsal’dır, aralarındaki büyük farklılık ise ‘kutsal’ın kabulü’ noktasındadır (Eliade, 2003: 53, akt. Göcen, 2018: 270).

Anlam ve bilgi söz konusu olduğunda, modern insan için gizli güç/ler fikri kesinlikle reddedilmesi gerekli bir olgudur; bu ilk/arkaik ve son/modern insanın hayata bakışını keskin bir biçimde farklılaştıran noktalardan başlıcasıdır. Nedeni açıklanamayan ilişki, etkileşim ve tesadüfler; modern düşüncenin bilinçli ve özenli

planlamalarına uygun değildir; modern düşüncenin mantığına ters oldukları için de bu düşüncenin hakimiyetinde küçümsenirler. Halbuki ilk/arkaik insanın denetlemez güce olan inancı, Jung’a göre varsayılı geldiği gibi “hiç yoktan kaynaklanmaz” aksine -bu inanç ve yönelim-, kendi yaşam deneyimleriyle de temellendirilmiş olduğundan, -arkaik insan için- makbuldür (Jung, 1993: 12-15, akt. Göcen,2001: 270).

Aslında, hikâyesiz de, teknik’siz de bir toplum olmamıştır. Teknik, insanın, varoluşuna, yaşamına ve bu yaşamın toplumsal niteliğine bir yön, yol, yöntem ve artı değer katmasıyla yakından ilişkilidir. Arkaik toplumlarda sözlü veya yazılı mitik hikâyelere aktarılan toplumsal yaşam deneyiminde, tekniğe ait bir iz bırakılmamış olması düşünülemez; kaldı ki; insanın anlam arayışı ve anlamlandırma ihtiyacının izdüşümü olarak ‘hikâyeye aktarım’ da, bir teknik içermektedir.

Tekerleği kullanmasa da, bir toplum, araç-gereçsiz, üretimsiz, yönemsiz yani teknik bilgi’siz hiç olmamıştır. Teknoloji’nin, teknik kavramına dayanan etimolojik/anlambilimsel kökeninde “tekne/techne” ile karşılaşmakla, tekniğin, hem nesnel nitelikte bir zihinsel faaliyete, yeteneğe ve el becerisine, hem de üretilen nesnelere birlikte üretim sürecinin -aktarıma hazır- ustalık/yöntemler bilgisine işaret ettiğini fark etmek mümkündür. Bir ‘şey’i üretmeye eşlik eden ‘ustalık bilgisi’, o üretimin, bünyesinde tekniği barındırmasıdır. Bir ‘şey’in nasıl üretildiği ve nasıl geliştirilerek yeni üretimlere gidildiği, işin içine “tekniğin katılması” ve yine tekniğin gelişmeye ve ‘geliştirilme’ye açık olması’ anlamına gelir.

Ateş’i keşfeden, sonra ateş’te eli yanmasını diye maşa’yı icat eden, sonra aynı ateşte demiri döven, çok sonraları demiri farklı işlemlere tabi tutarak çeliğe dönüştüren insan’ın farklı coğrafyalarda veya kültürlerde büyük insanlık hikâyesine -mitik anlatılarla aktardıkları-; -ateş elementi ile iletişimde olduğu gibi- büyük ölçüde tekniğin gelişimi ve geliştirilmesi ile ilgilidir.

Jung, “her modern insanın, gelişmiş bilinçliliğine rağmen psişesinin derinliklerinde hala arkaik bir insan olduğundan (Jung, 1999: 18, akt. Göcen, 2018: 205)” bahsetmektedir. Jung, arkaik insanın kendisini, onu çevreleyen doğadan ve evrenden ayrı görmediğine dikkat çekmektedir; arkaik insan için ‘hakikat’ bütündür; her şeyin bir nedeni olduğunu bilir; nedenlerde varoluşsal bir uyum arar; bu uyumla karşılaşan modern insan için ‘tesadüf’ olan şey, arkaik insan için hesap edilmiş, planlı bir niyetin işidir (Göcen, 2018: 205).

Günümüzde, teknoloji ve toplum biraradalığının olanakları ile müthiş bir gelişme dönemi yaşayan insanlık, aynı biraradalığın, insan’ın varoluşunu ve etik değerlerini tehdit edebildiğinin görülmeye başlandığı bir dönemi de aynı zaman diliminde deneyimlemektedir. ‘Endüstrileşmiş bir teknoloji’de sadece teknolojik öğeler değil, teknolojiyi kullanan insan da -adeta- bir meta olarak görülmektedir. Teknoloji’nin insan’ı ve toplumları, sadece nitelikli kullanım yönüyle geleceğe taşıyabilmesi için, günümüzdeki mevcut durumun “ayar’ın muhatabı olan insan/özne” tarafından sorgulanmasının elzem olduğu gözükmektedir. Şimdi’nin ve geleceğin dünyasının nasıl bir hikâye ile anlatıldığı, sosyal gerçekliğin nasıl inşa edildiği ve algılandığı ile ilgilidir. Yakın zamanda ‘eyleyen/actant

³ Ursula L.Guin’in bu sözü, Göcen’in ‘Psikoloji, Mit ve Din’ (Göcen,2018:222) adlı kitabında yer almaktadır.

⁴ Ursula L.Guin, kurgu, roman, deneme, şiir, senaryo, çeviri, çocuk edebiyatı gibi birçok alanda eserler vermiş Amerikalı yazar ve edebiyat çevirmenidir.

(Latour, 2001: 145, akt. Adaş, Erbay : 2021: 106) olarak görülmeye başlanan teknoloji ile meta olarak görülmeye başlanan insan'ın bu konumlanmaları anlamlandırılmalıdır. Birey, özne, fail/eyleyen olan insan'ın 'okumasında derinleşmesiyle' hikâyenin anlatılması/yazılması, geleceğe taşınması revize edilebilmelidir. Mitik, felsefi ve sosyolojik yaklaşımların birlikteliğinde, teknoloji ve toplum biraradallığını anlamlandırma gayretinin, bu gerekliliğe katkı sunması imkânı değerlendirilmelidir.

2. Tekne'den Tekniğe..Teknik'ten Teknoloji'ye..

Antik dönemin öncü düşünürlerinden Aristo'nun temel öğretisinde, bilimlerin; *'poetik, pratik/praksis ve teorik'* olarak üçlü sınıflandırılmasından⁵ başka; bilgi düzeyleri ise *'emperia'*, *'tekhne'*, *'sophia'* ve *'episteme'*⁶ olarak belirtilmekteydi. Aristo'ya göre *'emperia'*, deneysel bilgi düzeyidir, deneyimlenerek kazanılmaktadır; *'tekhne/techne'* ise öğretilen, aktarılabilen bilgi düzeyine işaret etmektedir (Canca, 2022). Türkcan, *'teknik'* teriminin eski Grek dilinde *"bir iş, bir nesne yapmak, el zanaatı, gündelik hayata ilişkin pratik işler"* anlamındaki *'tekhne/techne'* kökünden geldiğini belirtmektedir (Türkcan, 2016: 58).

"Tekne bilgi düzeyi" öğretilen/ aktarılabilen bir bilgi düzeyine işaret ediyorsa, "bilgi" pratiğe/ uygulama alanına geçmiş olmalıdır ancak, *'tekhne'*nin aktarılabilen bilgi olması için öncesi üretim sürecine ilişkin *'poiesis'*le bağlantısı olmalıdır. Heidegger, *'tekhne'*nin 'varlığa getirme' yani *'poiesis'* ile bağlantısı olduğuna işaret ederken, Platon dönemine kadar, *'episteme'* ile *'tekhne'*nin, "bilme" anlamına geldiğinden, Aristo'nun *'episteme'* ile *'tekhne'* arasında ayırım yaparak, *'tekhne'*yi *'aleteuein'*⁷ biçimi ile ele aldığından bahsetmektedir. Heidegger'e göre, *'teknik'* bir *"varlığa getirme biçimi"* olarak kavranabilmelidir (Dağ, 2012: 38-50) ancak bu kavrayış imkânına söz konusu felsefi ayırımdan dolayı ve metafizik dikkatlerin var edilenlere yönelmesi sonucu sekte vurulmuştur.

Teknik, üretimin biçimlenmesinde izlenen yöntemin bilgisidir; ve üretim bilgisinin pratiğe döküldüğü, 'işlem' olarak izlendiği bir sürecin de bilgisidir. Her yeniden üretim sürecinde teknik aktarılmaktadır, bir yandan da geliştirilmektedir. Bu da, bilimlerden pratiğin/ praksis'in 'tekhne/tekhne bilgi düzeyinden', 'teknik'e yansıtılmasıdır.

Nisanyan Sözlüğü'nde, teknik kelimesinin etimolojik kökeninde, *'techne/tekhne'* kelimesinin olduğu, *'tekhne'*nin eski Yunanca'da, *τέχνη τέχνη*; Hint-Avrupa dil öbeğinde

⁵Aristo'ya göre poetry(poiesis'ten: üretim)kendisinden farklı bir şeyi imal etmeye çalışan bilim çeşididir. Pratik (praksis) ise, bilimin amacı, kendi kendisine uygulanmasıdır. Teorik bilgi, diğer iki bilimin karışımıdır, kendisi dışında bir şey çıkararak, üreten bilgidir; teorik, pratikten daha üstündür, uygulamak için başka araçlara ihtiyaç yoktur. Aristo için mantık (organon) ise bilimlerin uygulanması için yardımcı bir unsur niteliğindedir. (Canca: 2022) *"Arkaik Düşüncenin Temelleri ve Felsefe Notları"* adlı henüz yayınlanmamış çalışmasından

⁶Sophia (saf akıl/ nous), nedenselliği kavrayan bilgi düzeyi iken, episteme ise nedenselliği bilmekle ilgili en yüksek bilgi düzeyidir. Sophia, sezgisellikle bağlantılı nedenselliğin kavranılması, episteme ise nedenselliğin bilinmesidir (Canca, 2022). *"Arkaik Düşüncenin Temelleri ve Felsefe Notları"* adlı henüz yayınlanmamış çalışmasından

⁷'aleteuein': alet kelimesinin kökeni

(yazılı örneği bulunmayan) *tekh-sneh (tekh-snā)* olarak yer aldığı; marangozluk veya kumaş dokuma, yapı, duvar ustalığı ve/veya sanat anlam/larına geldiği; '-ik-' ekiyle türetilerek teknik kelimesine/ kavramına evrildiği belirtilmektedir.

Azerbaycan Bakü Üniversitesi'nden Kerimova ve Aliyeva, eski Yunan'da Aeschylus'un işaret ettiği *'tekhne'*nin, 'zanaat, hüner, yetenek' gibi anlamlara geldiğini; teknoloji üzerine sonradan ifade edilen anlamların bu yorumun üzerinde yoğunlaşarak çeşitli biçimler almış olduğunu dile getirmektedirler. Kerimova ve Aliyeva, teknoloji'nin anlam olarak *"insan zekâsıyla, nesnenin hareketini bütünleştiren nesnel bir değere"* karşılık geldiğini (Kerimova N. ve Aliyeva K., 2016: 196) belirtmektedirler.

3. Homo-faber'den Homo-teknikus'a..

'Dijital' kavramının henüz kullanılmadığı, ancak elektronik-sibernetik kavramlarının öne çıktığı 20. yy başlarında/ortalarında, elektronik- sibernetik çağının yeni insan'ı, Lefebvre'in (1971) terimiyle *'sibernantropos'*dur ve Lefebvre'ye göre, düşünmeye çok da gerek duymayan bu insan, -artık 'sapiens' likten uzaklaşmaktadır-; özgürlüğünü değil, robotik unsurlarla donanmış kusursuz bir sistemi tercih ederek, bu sisteme uyumlanmaya hazırlanmaktadır (Güngören, 1998: 25).

"The Story of homo- technikus" başlıklı yazısında ise Mahendra, ilk defa Weerasinghe'nin (2003) literatürde kullandığı *"homo technikus"* kavramına işaret etmektedir. İnsanın biyolojik evriminden başka, sosyal evriminin ancak Sanayi Devriminden sonra ilgi uyandırdığını dile getiren Weerasinghe'a göre, Marks'ın, kendi iş gücüne yabancılaşan çalışan insan'ından daha da farklı bir yabancılaşma içine, post-sanayi döneminden sonra, enformasyon çağıyla girilmiştir; dijital konfor ve rahatlık alanı içinde *'dijital insan'* ise kendisine yabancılaştığından bile habersizdir (Mahendra, 2021:1).

Homo faber'in/alet üreten ve kullanan insan'ın söz konusu bu niteliğini kazanmasından sonra, akıl yürütmesinin, teknik ve yöntem geliştirmesinin ona *'homo technikus'* niteliği kazandırdığı söylenmelidir. 'Homo technikus'u' "homo faber" ile birlikte anlamlandırmak istesek şöyle diyebilirdik:

"araçları/alet edavatı üretmekle kalmayıp, üretime ve kullanma biçimini geliştirebilen; sistematik akıl yürütmeyi devreye alan ve böylelikle üretim sürecini de biçimlendirilebilen ve bu biçimlendirmeyi üretilen nesneye, nesneyle birlikte sisteme ve hepsini de sistemin bilgisine katan ve tecrübe eden insan"...

Homo technikus ile, insan'ın homofaber niteliğine 'akıl yürüten ve teknik geliştiren insan' niteliği eklenmiştir ve böylelikle gerçekliği inşa eden insanın ortaya çıkmasına doğru bir tekamül sürecine girilmiştir. İnsan, aslında nesnel dünyasını inşa etmeye başladığından itibaren bir 'homo technikus'u bünyesinde barındırmaktaydı.

İnsan'ın nesnel dünyasını inşa'sından başka nesnel düşünmesinin de, iş'in içine katılması ve bu anlamda bir aşama kaydedilmesi, Prometheus mitosu ile ilişkilendirilir. İnsanlığa getirilen ateş ile, insanın yeni bir zihinsel bilinç/enerji ile aktive olunmasına işaret edilmektedir. Bu durum, eski bilgelik öğretilerinde küllerinden yeniden doğan *'phoniks (phoenix)'* kuşuyla da temsil edilmektedir.

Bu yeni bir yapılanma sürecidir; bu süreçte, bilinç düzeyinin yükselmesi, potansiyel yeteneklerin ortaya çıkarılması, bilginin, yeteneğin harekete geçirilmesi, yeni bir istikamet üzere sistemin kurulması söz konusudur (Canca, 2022).

Günümüzde ise ‘dijital insan’ ve/veya ‘teknolojik insan’ tanımlarıyla karşılaşılması homo teknikus’un hikâyesinin içinde -teknolojiye bağımlı veya teknoloji tarafından baskılanmış insana gönderme yapması anlamında- indirgenmiş bir betimleme gibidir. Bu betimlemeler, teknik insanın akıl yürütme sürecinden yalıtılmış, üretilen ve kendisine sunulan gerçeklik algısıyla yetinen, teknolojiye ve dijital dünyaya bağımlı bir duruma gelmesine gönderme yapmaktadır. Bu tehlikede, yabancılaşmadan ziyade yabancılaştığının da farkında olmama durumu üzerine elbette düşünülmelidir. Homo teknikus’un hikâyesi ise daha derindir ve ‘yeni bir farkındalık’la okunmalı ve anlamlandırılmalıdır.

4. ‘Teknoloji’nin Evrimi’ : Hikâyede Tekerlek’in ve Tekerlekli Taşıtların Anlattıkları

Basalla’nın, teknolojik gelişimi açıklamak için önerdiği ‘teknolojik evrim kuramı’, ‘çeşitlilik, süreklilik, yenilik ve ayıklanma’ kavramları üzerine temellendirilmektedir. Basalla’ya göre insan tarafından üretilen kurgu dünya, temel insani ihtiyaçların karşılanması için gereklilikten çok daha fazlası olan “ürünlerin çeşitliliğini” içermektedir. Basalla, bu ihtiyaçların sürekli değişmesi ve toplumsal refah düzeyi ile ilgili algılamının kültürel bağlamda ve değerler sistemi temelinde yinelenmesi bağlamında, teknolojinin gelişim ve/veya yenilenme sürecinin ‘toplumsal’ olduğunu ifade etmektedir. Basalla, bu toplumsal bağlama, Bachelard’ın insanın artı değeri elde etmekle ilgili isteğinin bir itki oluşturduğu düşüncesi ile ayrıca dikkat çekmektedir; insanlar sadece ihtiyaçlarının değil, isteklerini gerçekleştirmeye dair yönelimlerinin de yaratıcılarıdır. İnsanların ürettiği en eski araçlar bile Marks’a göre, insana özgü belirgin bir “sağduyu ve anlayış düzeyini” yansıtır. Marks’ın da belirttiği gibi sadece insanlar bir aracı veya yapıyı inşa etmeden önce imgelemlerinde canlandırabilirler (Basalla, 2013:29-30). Basalla, böylece söz konusu bu itkinin ‘insanın hayal gücü’nü yansıtmaya eğilimiyle birleştiğine de dikkat çekmektedir. ‘Yenilik’, Basalla’nın Bachelard’ın işaret etmesi üzerinden dikkat çektiği gibi, artı değer yaratma itkisinin de gücüyle, insanın kurgu dünyasına bir eklemesidir; ‘çeşitlilik’ ve ‘ayıklanma’ süreci ise, çoğalma ve ürünler deposuna yeni şeyler eklenmesiyle, ürünler arasında seçim yapılması gerekliliğiyle kendini göstermektedir (Basalla, 2013: 47). Burada da, benimsenme ve yaygınlaşmaya yönelik çeşitli dinamiklerin etkisi devreye girmektedir. Basalla’nın, ihtiyacın/gereksininin belirleyiciliğini yadsımayarak ve ancak “teknolojik yeniliğin benimsenmesine” dair farklı süreçleri ve dinamikleri dikkate alarak çözümlenmeye gitmesi, süreksizlik ve süreklilik arasında bir sentez kurma çabası bakımından değerlidir.

Langaney, Clottes, Guilane ve Simonnetise, ‘İnsanın En Güzel Tarihi’ adlı eserde, nesnelere biçim veren ilk insanın bu yöneliminin, sadece merak’tan değil, insanın özünde bulunan estetik kaygı’dan kaynaklı olduğuna dikkat çekmekte; hatta bu duygunun artistik duygunun başlangıcı olduğunu dile getirmektedirler. İnsanı, diğer canlılardan ayıran “hayal gücü kapasitesidir” ve “sanat da; insanın,

gerçeği zihinsel imaja dönüştürdüğünden beri vardır”; böylece artistik duygunun doğuşu ve yine -henüz o zaman için hepten- ‘fonksiyonel olmayan eylemlerin izleri’ni bulmamız (Langaney, Clottes, Guilane, Simonnet, 2000: 54) mümkündür.

Medeniyet/ uygarlık ile ilgili insanoğlunun gelişim döngüsünde, şüphesiz ateşin keşfi ve ateş kullanılarak yapılan insan ürünü nesnelere çok daha eski zaman dilimlerine gönderme yapılarak anlatıla gelmiştir; “Prometheus’un tanrılardan ateşi çalıp insanlara getirmesi” gibi mitik aktarımlar, bu anlatımı desteklemiştir. Tekerleğin icadı da, ‘ateşin insanlara getirilmesi’, ateşin keşfi ve kullanılması- gibi medeniyetin ve yine modernitenin içinde öne çıkarılarak konumlandırılmıştır.

Özellikle ikinci Sanayi Devrimi’yle Fordist/ otomotiv üretim bandından çıkarılıp piyasaya sürülen tekerlekli/ motorlu taşıtların dünyaya döşenen otoyollar üzerinden yürütülmesinden başka, Batı medeniyeti’nin tekerleğin icadını medeniyetin biçimlendiricisi olarak motorlu taşıtlarla birlikte vurgulaması anlaşılabilir ancak tekerlek, sadece batı için değil, tüm insanlık tarihinde arkaik dünyanın döngüsellikçe dair bilgisi, formunun/ biçiminin gönderme yaptığı geometrik/matematikselsel bilgi nedeniyle de kıymetlidir ve göz önündedir⁸.

Tekerleğin tarih boyunca bir araç olarak nasıl kullanıldığı, tarihsel/kültürel süreçler üzerinden teknoloji ve toplum etkileşimine dair değerli ipuçları vermektedir. Örneğin, Basalla, tekerleğin bir taşıtın yürütücü olmasının; büyük ve ağır nesnelere, tahta kızakların üzerinde taşınırken, platformun hareketini kolaylaştırmak için aracın alt yüzeyine yerleştirilen silindir çubuklardan/ düzgün kütüklerden esinlenilmiş olabileceğinden bahsetmektedir. Arkeolojik kayıtlardan da izlendiği kadarıyla, mimaride, coğrafyada, astronomide tekerlek formlarına ve gezegenleri simgelediği düşünülen disk çizimlerine rastlanmıştır. İlk tekerlekli taşıtların dinsel/törenselsel amaçlarla kullanıldığını işaret eden Basalla; sonraları Mezopotamya’da ve Akdeniz havzasında savaş taşıtları olarak/ iki ve dört tekerli araçların görüldüğünü belirtmiştir. Ancak bu yönde kullanımdan sonra, bu taşıtların yük veya binek taşıtı olarak benimsenmesi ve yayılması yüzyılları almıştır ve bu da farklı coğrafya ve kültürlerde aynı anda gerçekleşmemiştir.

Basalla teknolojinin evrimi açısından şu hususa dikkat çekmek istemektedir. Tekerlekli/motorlu taşıtlar, ürünlerin ve eşyaların taşınmasını kolaylaştırmak için zorunlu olarak icat edilmemiştir; otomobilin icadı ise yine ciddi bir gereksinim ile ortaya çıkmamıştır; motorlu araç mucitlerinin ürettikleri sınırlı sayıda ilk motorlu araçların⁹ satın alanlar tarafından bir oyuncak veya eğlence aracı olarak görülmüş olması ilginçtir; örneğin kamyon ise, ilkin; askeri ulaşım aracı olarak rağbet görmüş; sonrasında taşımacılık konusunda, yük arabalarının ve demiryolu taşımacılığının

⁸Tekerleğin, Doğu dünyasında Beyt’ül Hikme gibi ilim merkezlerinde, Rönesans’tan az önceki dönemden beri batı dünyasındaki rasathanelerde de gökyüzü tekerleği’nin hareketlerini izleyen ve coğrafi haritaları çizebilen ilim erbabı tarafından hem geometrik bilgi olarak, hem de çizimler/hesaplar üzerinden hep göz önünde olması ve göz önünde bulundurulması dikkat çekicidir. Tekerlek döngüye, açığa, çemberin, dairenin varlığına gönderme yapmaktadır.

⁹ Basalla, 1895-1905 yıllarını, otomobilin dünyadaki varoluşunun ilk on yılı olarak (Basalla, 2013) belirtmiştir

neredeşse önüne geçmiştir. Bütün dünyada eş zamanlı bir kullanıma geçiş izlenmemiştir. Basalla, motorlu taşıtlara duyulan ihtiyacın, icadın öncesinde değil sonrasında artmış olduğuna (Basalla, 2013: 19-26) dikkat çekmiştir.

Farklı sosyo-ekonomik/ kültürel etkileşimler ile benimsenme süreçlerine dair dinamiklerin piyasa şartlarını oluşturmuş olduğu ve bu taşıtlara yönelik arz- talep dengesini biçimlendirdiği anlaşılmaktadır. Teknolojik araç ve gereçlere endekslenmiş olan uzmanlık, Baumann'a göre, eskideki veya mevcut becerileri devralarak onları yenilemiş ve keskinleştirmiştir. Uzmanlıklarından faydalanılan insanlar ve piyasanın ürün sunucuları, sunulan meta'nın bizim için bir ihtiyaç olduğuna bizi ikna etmişlerdir (Baumann, 2013: 220-224). Baumann da, tıpkı Basalla gibi, yeni teknolojilerin ortaya çıkışının öncelikle kullanıcıların talebi tarafından belirlenmemiş olduğunu vurgulamışlardır.

Önceden ihtiyaç var olsun, ya da olmasın, yeni ürünler için talebin, onların piyasaya sürülüşünden sonra geldiği izlenirken, Baumann, uzmanlığın ve teknolojinin gelişmesinin, kendini hem tetikleyen, hem yetkinleştiren bir süreç olduğuna dikkat çekmektedir. Baumann'a göre ürünler de, uzmanlıklar da hayatlarımıza davetsiz girerler ancak bizim için tasarlandıklarına ikna edilen bizleri daha da özgür kılmayı vaat etmeyi unutmazlar; biz, böylece teknolojiye bağlı hale geliriz; onun imkânlarını özgürleştirici buluruz ve hayatımızı zenginleştirici olarak sevinçle karşılarız. (Baumann, 2013: 220-224).

Piyasanın bu ikna edişi ve piyasa tarafından ikna oluşumuz, yenilenmeler üzerinden hep diri tutulmaktadır, süreç yenilenmekte ve piyasanın dinamikleri hep yeniden etkinleştirilip işe koşulmaktadır.

Bir icadın öne çıkması, sınırlı sayıda piyasaya arz edilmesi ve sınırlı bir çerçevede benimsenmesi, sonra işlevinin fark edilerek ve/veya işlevinde değişiklikler olabilmesiyle de, belirli bir talebin üretilmesi ve ardından yeniden piyasaya arz olunması söz konusu olabilmektedir. Bu bir döngüye işaret etmektedir. Teknoloji ve toplum birbirlerine niteliklerini ve işlevlerini yansıtmışlardır; teknolojinin toplumsal niteliği ve işlevi, toplumun teknolojik niteliği ve işlevi karşılaşmışlardır; etkileşime girmişlerdir.

5. Teknoloji ve Toplum Birlikteliği'ni Anlamlandırmak üzere Mitik, Felsefi ve Sosyolojik Yaklaşımları 'Birlikte' Dikkate Almak...

Zamanın parçalanmadığı, bilimlerin birbirlerinden ayrılmadığı, bütünsel kavrayışın hâkim olduğu arkaik çağların, modern zamanlarda, 'ilkel çağlar' olarak adlandırılması söz konusudur; hâlbuki söz konusu çağlar, ilksel örnekler -arşetip- bilgisine vakıf olarak bütünsel kavrayışa yakındırlar; eskidirler ancak gelişmemiş olduklarını söylemek modern bilimin önyargısıdır. Modernite, bu çok eski zamanları değil, modernite'nin az öncesi dönemlerini de geri dönemler olarak tanımlamış; gelenekle ilgili her şeyi de geri kalmışlık, gelişmemişlik ile özdeşleştirmiştir. Pultar (2003), geleneksel olanın, modern sayılan'dan gitgide ayrılmasını, geleneklere bağlılığın, moderniteye aykırı gibi sunulmasına bağlamaktadır. Pultar'a göre, modernite ile birlikte, geleneksel kültürlerin

kendilerini gösterme ve açık etme biçimleri geride bıraktırılmıştır; batı dünyasının değerlerinin ve kıstaslarının evrensel kıstaslar olarak öne sürülmesi, özgün veya geleneksel olanın adeta 'gericiliği, ilkelliği, medeni olmayı çağrıştırmaması ve bu şekilde bir algılanma söz konusu olabilmektedir (Pultar, 2003: 25- 62).

Jung, modern insan'ın hakikate değil, gerçeğe odaklanmış olduğunu dile getirirken, "neden- sonuç mantalitesini başlı başına bilimin ve gerçeğin tek kıstası olarak görmenin modern insanın adeta bir dogması olduğuna" dikkat çekmiştir.(Jung,, 1997:198-201; akt. Göcen, 2018: 205) dikkat çekmiştir.

Heidegger de, "bilim, reel olanın teorisidir" tanımının ancak modern bilim için geçerli olabileceğini (Heidegger,1998: 15, akt. Dağ, 2012: 37) dile getirmiştir. Heidegger'e göre, modern bilimin ve aydınlanmanın pozitivist felsefesi, bilimsel, olgusal olan ile gerçekliği özdeşleştirdikten başka; kendisinden önceki dönemi ise karanlık olarak nitelendirmektedir; modern dünyada, en temel olan 'varlık sorusu' unutulmuş; varlığın ve varoluşun anlamından ziyade, var olanlara dikkatlerin yöneltildiği bir düşünce, tüm batı felsefesinde ve düşüncesinde hakim olmuştur (Heidegger, 2008:2, akt. Dağ, 2012: 38).Botha, Heidegger'in konu hakkındaki düşüncesini şöyle özetlemiştir:

"...Heidegger'e göre, modern teknoloji ve metafizik, birbirine dolanmıştır. Aydınlanmanın hakim düşüncesine göre, hayatın kontrol altında tutulması görüşü, metafiziksel yönlendirmeden hareketle 'bilen özne' ve 'bilinen nesnel dünya' ayrımının yapılmasını getirmiştir. Hem metafizik, hem de teknoloji, varlığa egemen olmak için sistematik bir çabaya giren 'varlığın anlamı üzerine düşüncenin terk edilmesinin' sonuçlarıdır. Böylelikle teknoloji, batı metafizik düşüncesi tarafından tanıtılmış olan öznelliğin temel tarihsel manifestosu¹⁰ olmaktadır (Botha, 2003: 161, akt. Dağ, 2012: 38)".

Heidegger'e göre tekniğin amaçlar için bir araç olması ve tekniğin beşeri bir edim olması birbiriyle bağlantılıdır ancak her iki tanım da tekniğin özünü tam olarak vermemektedir. Modern teknolojinin nedensellik ilkesi, tekniğin araçsallığa yönelik tanımı ile bağlantılandırılmıştır; varlığın anlamı üzerine soru sormaktan ziyade özne- nesne dualitesinin öne çıkarılması, modern bilimin ve teknolojinin arka planını oluşturmuştur (Dağ, 2012: 43-44). Teknoloji ile insan arasındaki ilişkiyi anlamlandırma gayretinde olan Heidegger, techné'nin, şeylerin özünü ortaya çıkarırken aynı zamanda gerçeği ortaya çıkaran yanının modern teknolojiye kaybolduğunu söylemektedir (Turanlı, 2017:2, akt. Adaş, Erbay, 2021: 105).

Heidegger'e göre, bildiğimiz teknoloji, teknolojinin özü değildir; modern teknolojinin adeta doğadan bir açığa çıkartma talebi bulunmaktadır, bu da 'buyurmacı' bir biçimdedir (Heidegger,1998: 20-22, akt. Dağ, 2012:43). Bu buyurmacılıkta, modern teknoloji örtücü bir niteliğe bürünmüştür (Turanlı, 2017: 2, akt. Adaş ve Erbay, 2021: 105) . Heidegger, bu bağlamda teknolojinin beşeri bir edim olmaktan uzağa düşmüş olduğuna işaret etmekte ve modern teknoloji'nin buyurgan ve örtücü tanımını 'çerçeveleme/ge- stelt' ve karşısındaki doğa'nın konumunu

¹⁰manifesto: bildiri, bildirge

ise -sanki- 'hazır oluş/bestand' olarak tanımlamaktadır. (Çüçen,2003:194, akt. Dağ, 2012: 44) Mertel de, teknoloji'nin içinde bulunduğu çağın -verili kabul edilen -gerçekliğini- çerçevelemekte olduğunu ve söz konusu gerçekliğin "gerçeğin kendisi değil, onun süzgecinden geçmiş bir modeli olduğunu" (Mertel, 2020: 467; akt. Adaş ve Erbay, 2021: 105) söylemektedir.

19. yy dan günümüze, bilim'in, tekniğin, teknoloji'nin, bilgi'nin, birbirleri arasında veya yan yana, iç içe veya ayrı olarak -hem kavramsal hem algı açısından- nasıl konumlandıklarına dikkatimizi vermek önemlidir. Türkcan, bazen halk dilinde 'teknoloji' derken 'bilim', 'bilim' derken 'teknolojinin' kast edilebildiğini dile getirmektedir. Türkcan'a göre "teknoloji, saf bilimsel bilgiden (scientific knowledge), malumat/enformasyon (information)'dan, bilişimden (enformatik'ten) -hepsiyle ilgili olmasına rağmen- farklı bir kavramdır (Türkcan, 2016: 58). Bell ise, bilgi- değer teorisine dayanan sanayi-ötesi toplumlarda 'bilgi'nin', icadın ve yeniliğin kaynağı olduğuna işaret ederken; Araştırma- Geliştirme/AR- GE alanının,' teorik bilginin merkezi konumu nedeniyle bilim ve teknoloji arasında yeni bir ilişkinin kurulmasını sağladığını belirtmektedir (Bell,1999: 212, akt. Yeşilorman, Koç, 2014: 124).

Bilim ve tekniğin 19. yy ve 20. yy başında birlikte konumlandıkları görülmüşken; 20.yy sonu, 21. yy başlangıcında ise "teknoloji"nin başlı başına neredeyse bilimden de öncelikli bir kavram ve olgu ve/ veya neredeyse bilimsel ve yine "yeni ve geleceğe dair bütün beklentileri karşılayan bir anahtar" ve/veya geleceğe dair öncelikli bir 'motto' olarak konumlandığı izlenmektedir. Bu anlamda, teknolojinin kendisinin birçok anlam yüklenmesiyle,şimdi ayrıca kendisinin de çerçevelendiğine, kendisinin 'çerçevelemesinin ve çerçevenmesinin' de bir ideoloji yüklenmiş olduğuna dair bir çözümlemeye ayrıca gidilmelidir. Teknoloji ve toplum birlikteliğinin birbirlerine şimdi niteliklerini daha yoğun yansıtarak bu bağlamda da yeniden inşa edildiğine dikkat çekilmelidir.

Ne teknik ve ne de teknoloji, sadece belirli bir araç, alet, edavat, cihaz, aygıt, makine ve bunların üretim bilgisinden ibaret değildir; her ikisi de bunlardan daha fazlasıdır. Her biri kök anlamlarında ortak bir paydayı şüphesiz paylaşmaktadırlar ancak konumlanmalarında farklılık göstermektedirler.

İnsanoğlu, teknikler geliştirerek sistemler kurmuştur ve teknikleri daha da geliştirdikçe gittikçe daha komplike sistemleri kurmaya devam etmiştir. Özellikle 18. ve 19. yy icatlar döneminde, ilk sanayi devrimi öncesi ve süresince, bilim ile birlikte kavram ve olgu olarak öne çıkmaya başlamış olan 'teknik', işin, üretim parkurlarının kurulmasına ve üretimin gerçekleştirilmesine dair mekanizmaya dair bütün aşamalarındaki ustalık, mühendislik kısmının bilgisi olarak konumunu sağlamlaştırmıştır. Teknik, sadece fen bilimleri için değil, örneğin sosyal bilimler içinde bilimsel yöntemin kendisi olarak algılanmaya gelmiştir.

Teknik işlerle meşgul ustalara, teknisyenlere, mühendislere atfedilen "teknik insan" tabirinden başka, özellikle iktisadi alanlarda planlamaya yönelik işlerdeki siyasi kadrolara teknik kadrolar denilmesi; yine modern zamanların başında bürokrasinin kurulmasıyla oluşan bürokratik kadrolardan başka, liberal piyasa ekonomisinde

teknik sorumluluk üstlenenlere de sonraları "teknokratlar"¹¹ denilmesi dikkat çekicidir¹².

Bürokratik- teknokratik organizasyon, Weber'e göre, rasyonel kurallar etrafında düzenlenen toplumsal örgütlenme ile biçimlenen bir sistemdir. Rasyonelleşme ile toplumsal gerçeklikler, teknik bilgi yönünde düzenlenirken, 'şeylerin teknik bilgisine ulaşmak' ise adeta onlardaki büyüü bozmanın ve bir yandan da seküler düşüncenin biçimlenmesinin nedenlerindedir (Zuderveld, 2013:85-88).Adorno'ya ve Horkheimer'e göre de aydınlanmanın tasarımı, dünyanın büyüünün bozulmasıyla yakından ilgilidir; söylencelerin dağıtılmasının, kuruntuların bilgi yoluyla uzaklaştırılmasının esas olduğu bu dünyada, hesaplanabilirlik ve yararlık ölçütüne uymayan her şeyin kuşkulu (Adorno, Horkheimer,2014: 19-23) sayılması söz konusudur. +

Weber, 15.ve 16.yy'da Rönesans'taki köklü değişimler sonucu iktisadi anlamda da burjuvaziye özgü kentsel kapitalizmin doğuşunu getiren 'büyük transformasyonun' 18. ve 19. yy sanayi devriminin yolunu açtığını belirtir. Sanayi Devrimi ile birlikte kapitalizmin içinde kurumların/organların genişlemesi büyük bir hız kazanmış; işlevsel akılcılık öne çıkmıştır. Bu dönemde dünya, "her biri kendi işlev ve görevleriyle büyük bir şebeke olarak birbirini etkileyen kurumların ve organların genişlemesine" sahne olmuştur. Weber'e göre, "büyük dönüşüm'den bu yana 'dünya', giderek daha fazla hesaplanabilir ve tahmin edilebilir bir gerçeklik etrafında kurulmaktadır"; bu anlamda "modernleşme, din ve büyü'nün egemen pozisyonunda olduğu bir dünyanın, bilim ve tekniğe yerini bıraktığı büyüden arınma sürecidir". Modern dünya, "bilim, bürokrasi(işlevsel akılcılığın zirvesi) ve teknik (gerçekliği yönetme ve hatta yapma becerisi)" tarafından yönetilmektedir (Zuderveld,2013: 88).

Weber'in modernitenin başlangıç döneminde 'demir kafes' ve yine 'makinenin çarkları' ve/veya 'çark'ın dişlileri' metaforlarını kullanması, sisteme tabi olunmayı, sistem tarafından baskılanmayı ve kısıtlanmayı anlatmaktaydı, bu metaforların kullanımları da o dönemin pekala mitik anlatımlarıdır; çünkü 'baskılanan insan'ın durumu söz konusu metaforlar çevresinde tasvir edilmiş, bir anlamda hikâyelendirilmiştir.

Makineler, makine parkurları, makinenin çarkları, demiryolları, demirden gemiler, taşıtlar, köprüler, kuleler ile çevrelenen (ilk) sanayi devrimi dönemi, modern dünya'da "demir"ın yaygın kullanımına¹³ sahne olmuştur.

Amerika'da demiryolları ilk inşa edildiğinde ve raylarda tren ilk görüldüğünde yerlilerin/Kızılderililerin tren'e 'demir at'demiş olmaları ilginçtir.'Demir at'/ iron horse'

¹¹Teknokratlar, ekonomik ve yönetsel düzeneklerin kurulmasında ve sistemin işletiminde uzmanlıkları nedeniyle söz sahibi bulunan kadrolardır. Ayrıca, TDK sözlüğüne göre de teknokrat, teknokrasi içinde yer alan yönetici konumundaki mühendis, mimar, teknisyen, iktisatçıların ortak adıdır.(<https://sozluk.gov.tr>)

¹³ Bu yaygın kullanımın soğuk savaş döneminde uluslararası siyasete yansımaları da hatırlanırsa, 'demir perde ülkeleri', 'demir lady' gibi tanımlamalar ile karşılarız.

(Arslantunali, 2019: 214-216) filminin tanıtım afişinde, demiryollarına ve trene bir tepeden bakan yerlinin/ Kızılderili'nin aslında modern yeni dünyaya gülümseyerek ve hayranlıkla bakması, geleneksel dünyanın modern dünyaya tabi olacağını işaret eder gibidir ve bu filmde/ afişte "demir at'ın kullanılması, yerel/ geleneksel olan binek at'ının geride bırakılması üzerinden geleneksel'in geride bırakılmasıdır. Yeni binek taşıtı yerli ve geleneksel olan için demir'den bir at 'tır.¹⁴ Bu filmin tanıtım afişi bizce, kesinlikle bu dönemdeki müthiş makas değişimini anlatan mitik bir anlatımdır; o zamanki anlayışa, algıya ve inşa edilen gerçekliğe işaret etmektedir. Bu film afişi ile bugün karşılaştığımızda toplumsal gerçekliğin üretilmesinde ve/veya üretilen gerçekliğin yansıtılmasında sembol dünyasının /mitik anlatımın işlevi de fark edilecektir. Afişin -toplumsal bellekte kayıtlı bir belge- ve mitik bir anlatım olduğu rahatlıkla söylenmelidir ve aynı zamanda mitik anlatım yönteminin arkaik dönemden beri hiç kaybolmadığı ve söz konusu anlatım/ hikâyelendirme ve kayıt düşme yöneliminden hiç vazgeçilmediği de...

Görsel 1: 'makine'nin çarkları, çarkların dişlileri arasında Demir At'tan Demir Adam'a..'

20. yy başlarında 'demir at/ ironhorse' metaforu ile anlatılan hikâye'nin 21. yy'a gelindiğinde 'demir adam/ironman' ile devam ettirilmesi ilginçtir; bu yaklaşım, anlamlandırılmaya değerdir. Eski bilgeliğin öğretilerinde at'ın üzerindeki binici, 'at ile simgelenen kişilik özelliklerinin kontrolünü yapabilen', 'at'ı kullanma yetkinliği kazanmış bilinçli bireye' işaret etmektedir (Canca, 2022). 21. yy insanı, hala trene, uçağa ve otomobile binmektedir; bütün bu taşıtlar artık çoktan benimsenmiştir. -çarklar hızla dönmeye devam etmektedir-, ancak -şimdi demir'in binek olan'ın değil de, insan'ın niteliğini işaret etmesi, bize göre,

¹⁴Arslantunali, yerlilerin trene 'demir at' demiş olduğundan bahsetmektedir. Atlı arabayla kıyaslanan otomobil, ise ilk zamanlarda yine yerliler tarafından bu sefer "atsız araba" olarak adlandırılmıştı. Arslantunali, bir yeniliği ancak eski, bildik bir şeye benzeterek veya eski bir şeyle tanımlayarak kavrayabiliyor oluşumuzun 'atsız araba sendromu' olarak tanımlandığını belirtmektedir. Arslantunali, tarihsel bir süreç başlatması açısından yeni olanın bir öncekinin eskitilmesi olarak görülme eğilimine dikkat çekmektedir. Ayrıca, Arslantunali, 19. yy.da, 20. yy'ın hayal edildiği/resmedildiği bir kitapta (yazarı Senerans olan kitabın adı 'The Electric Horse'(1890)), kitabın kapağındaki resim'in elektrikli bir robot at olmasını da anlamlı bulmaktadır. Arslantunali, ilk atlı arabanın görüldüğünden binlerce yıl sonra, -fantezi bir kitap da olsa-, işin içine elektrik girdiğinde, gözden çıkarılanın at değil de araba olmasını ilginç (Arslantunali, 2019:214) bulmaktadır ve dikkatimize sunmaktadır.

demir adamın halindeki iki yönü, bir yol ayrımını işaret etmektedir.

Demir adam, teknolojiyi içselleştiren, onu etkin kullanan güçlü adamdır ancak bir de ileri teknolojinin yapay zekâ, otonom veya robotik unsurlarıyla donatılmış adamının bu yeni dünyanın denetimi altına girmesi tehlikesi de baş göstermektedir. Bu, iki yönlü bir okuma ile teknolojinin her iki yüzünün farkında olunmasını önümüze getirmektedir.

Coudenrove(2021) '*Teknik Apolojisi: Teknoloji Felsefesinin Doğuşu*' adlı çalışmasında, makine'yi mitolojideki iki yüzü olan Janus(Ianus)'a benzetmektedir. Biri ağlayan ve savaşı temsil eden, biri gülen ve barışı temsil eden iki çehreli Janus'un kine benzer biçimde, 'makine' de, onu kullananın elinde onu güldürebilir veya ağlatabilir; Coudenrove, makinenin bilinçli kullanımının hürriyet ve kültür temin edebileceğine, şüursuz kullanımının ise, bireyleri boğan bir canavar gibi hürriyeti ve kültürü gasp ve tahrir edici olabileceğine dikkat çekmektedir.

Canca (2022) ise, "*Arkaik Düşüncenin Temelleri ve Felsefe Notları*" adlı çalışmasında, Roma mitolojisinde Janus'un/Ianus'un 'zaman tanrısı' olduğundan bahsetmektedir; kapılar, bir şehre giriş/ler- çıkış/ler Janus'un¹⁵ kontrolündedir, Ianus'un bir yüzü geçmişe, bir yüzü geleceğe bakmaktadır (Canca, 2022) .

Stiegler ise tekniğin ikili yapısını anlatmak için, Platon ve Derrida gibi 'farmokoloji' argümanını getirmiştir. Farmakon, hem zehir; hem de ilaçtır. Toksik/zehirleyici karakterinin yanında terapötik /sağaltıcı bir niteliği de bulunmaktadır. Stiegler'e göre, farmakon argümanı, bizim için, tekniğin zararlı ve yararlı yönlerini düşünebilmemiz için bize imkân vermektedir. Stiegler, işçi ve makine arasındaki ilişkiyi yorumlarken, işçinin makineyi kullanarak, bilgisini makineye geçirdiğine ancak işçinin-sistemin çarkları içinde- neredeyse makineye hizmet eden'e dönüşebildiğine, makinenin de adeta teknik bir kişiliğe bürünebildiğine işaret etmiştir (Stiegler 2012, s. 45,50-51, akt. Şan , 2022: 124).

Modern dünyada, bilim ve teknoloji üzerine mitik anlatıların işlevini, sıklıkla bilim- kurgu romanlarının ve filmlerinin üstlendiğinden hareketle Göcen, ünlü bilim kurgu yazarı Robinson gibi, bilim- kurgu anlatıların bugünün mitleri (Göcen, 2018: 126,270) olduğunu düşünmektedir.

Film afişleri, reklam panoları ve şimdi günümüzde tv ekranlarından başka mobil cihazların ekranlarından gözlerimizin önünden gelip geçen binlerce reklamın, görselin ve hikâye paylaşımlarının da mitik anlatılardan izler taşıdığını ve yine yeni mitik anlatıların 'bu süreçler içinde ve içerisinden' üretilmekte olduğunu fark etmeliyiz.

"Mit, sosyal bilimler için yapbozun en temel taşıdır, bir köken bilimidir" ve bütüne vakıf olmak isteyenler için ilke gitmek, -arkaik dünyaya dair izlerin peşine düşmek ve/veya onları takip etmek- anlamına gelmektedir; mite gitmek adeta bir zorunluluktur (Göcen, 2018: 12).

¹⁵Janus/Ianus, Roma Mitolojisinde yer almaktadır. Janus, yılın ilk ayı January'e / Ocak ayına isim olmuştur.

Mitlerin¹⁶ sembolleri kullanarak, sözlere bürünerek, cümleler içinde inşa edilerek zamanı aşabilen hikâyeler anlatılabilmesi, aktarabilmesi ve bu hikâyelerin etkileyici olması dikkat çekicidir:

“İnsanın kökeni ile ilgili her şeyin anlatıldığı bu öyküler, kutsal bir varoluş ile insanı ayrıcalıklı kılar. Bu ayrıcalık, varlığı anlamlandırma telaşdır ve ciddi bir farkındalığı da beraberinde getirir (Yonar, 2015: 23, akt. Göcen, 2018: 20)”.

Ülken’e (1993) göre *“Mitik düşünce, Comte’un ‘teolojik hal’ dediği evrenin ilk zamanına, yani mistik düşünceden akli düşünceye geçiş dönemini kapsar”*(Ülken: 1993: 47,akt. Göcen, 2018: 23). Mitolojik düşüncenin hâkim olduğu zaman, toplumların muhayyile zamanıdır. *“Bir düşü beraber görmek, o toplumun ve kültürün bir ögesi olmak”* demektir (Göcen, 2018: 23).

Bilginin elde edilme sürecinin ilahi olandan alınıp, yeryüzü kaynaklarına hasredilmesiyle birlikte, insanın ve toplumun gelişiminde önemli kırılmalar yaşanmıştır . Bugünün insanı metafizik dünya ile aşkın olanın reddedildiği, kutsaldan arındırılmış seküler/profan bir dünya arasında sıkışıp kalmıştır (Eliade, 1959, akt. Göcen, 2018: 125).). May’e (1998) e göre *“ kutsaldan arındırılmış bu dünyada adeta her şeye gücü yeten bir bilim miti üretilmiştir.”*(May, 1998: 10,akt. Göcen, 2018: 125).

Modern dünyada, kutsal olandan uzaklaşmaya ve/veya kopuşa rağmen mitik anlatının bir şekilde kendini devam ettirdiği görülmektedir; kaldı ki modernite başlı başına kendine özgü mitik anlatısı ve bu anlatının çeşitli versiyonları sayesinde de kitlelerce benimsenmiştir. Kutsalın yaşam alanı/ öyküsü olarak tanımlayabileceğimiz mitin yolu, Göcen’e göre, modern zamanlarda çıkmaz sokağa girmiş gibi görünüyorsa da, mit, hayatın içine akmanın bir yolunu muhakkak bulmaktadır. Medeniyet ve insanlık üzerine çalışan Campbell, Eliade ve Jung gibi birçok araştırmacı/ düşünürün ortak kanısı, mitlerin ya da sembollerin zengin dünyasının yaşamaya devam etmekte olduğudur.

Teknoloji Felsefesinin düşünürlerinden Ellul, teknolojinin modern çağda, bir araç olmanın ötesine geçtiğine, teknolojinin kendine özgü özerk bir güç alanının oluştuğuna işaret etmektedir. Teknik için, *“akılcı yollardan erişilen ve mutlak verim içeren yöntemler toplumu”* tanımlamasını yapan Ellul, tekniğin bir aletin üretimi ve kullanımından, yine endüstriyel alanda üretimsel işlevleriyle ilgili konumlanmasından başka *‘daha temel ve gündelik bir bağlamda da gerçekleşebildiğini’* belirtmektedir. Örneğin bir meyve toplamının, bir arkadaşlığı yürütmenin de tekniği vardır ve buna benzer yöntemler, bu yöntemler -bir anlamda düzene dair yönelimlerimiz tekniği geliştirmemizle ilgilidir;- adeta

öznel arası düzlemde oluşturduğumuz ontolojimize de işaret etmektedirler (Baç, 2022: 151).

Ancak Ellul, makine’nin tekniğin ilerleyişi için bir ideal olduğundan hareketle, teknik unsurların işin içine girdiği her alanda *‘mekanizasyon ile karşılaşıldığına’* dikkat çekmektedir. Teknikleşmiş bir toplumu, *“uyumlu hale gelmiş, ortak bir mantık örgüsünde bütünleşmiş, belli bir bilinci paylaşmanın avantajını hisseden bir yapı”* olarak gören Ellul’e göre *“teknik, toplumsal alanları arındırmakta, düzenlemekte, rasyonalize etmekte ve verimli hale getirmektedir”*. Yine Ellul, tekniğin açık bir biçimde bilim’den de önce gelmekte olduğunu, günümüzde ise bilimin kendisinin tam olarak tekniğin bir gereci durumunda bulunduğunu (Ellul, 1964: 10, akt. Baç, 2022: 251-255) dile getirmektedir.

Sismondo, bilim ve teknolojinin bir gerçeklik olarak inşasında; toplumsal etkileşimler çevresinde inşa edilmeleri bağlamında *‘toplumsal’*, kendi çevrelerinde gerçekliği yeniden üretmeleri bağlamında *‘aktif’* ve doğayı yorumlayan, bilgiyi ortaya çıkaran ürünlerinin insan yapımı olması nedeniyle *‘doğal-dışı’* olduklarını söylemektedir. Sismondo’ya göre, tüm bu örgüde gerçekliğin üretilmesi, yeniden üretilmesi ve açığa çıkartılıp görünür olması bir anlamda bir *‘mitin inşa edilmesi sürecini’* de takip etmektedir(Sismondo, 2010:57,akt.Adaş, Erbay, 2021:105).

Gerçeğin doğasını anlayabilmek için madde dünyasına odaklanmış olan Democritus’a göre, insanın doğayı taklit etmesinden ibaret olan doğa ve teknik/teknoloji ilişkisine Aristo ise -doğadaki insanın yaşamını idame ettirmesi için -sanki- yarım bırakılan işlerin tamamlanması üzerinden işaret etmiştir.¹⁷ Taklit ve tamamlama’dan başka, tarihsel süreçte çok daha karmaşık hale gelen üretim biçimlerinde, tekniğin yerinin ve işlevinin, kültürün üretilmesi ve toplumsal değişim süreçleriyle birlikte değerlendirilmesi mümkün olmuştur. Örneğin Marks’a göre, teknoloji, *‘emeğin niteliğini dönüştüren bir güç’* tür; kapitalizm ile üreticilerin, üretim araçlarından koparılmalari/özgürleşmeleri söz konusu olduğunda, emek gücü meta haline dönüşmektedir¹⁸. ‘Makineleşme’, gücünü böylece ‘sermayeye’ verirken, emeğin yapısındaki değişimle birlikte, işçi de üretim sürecinin aktif bir aktörü olmaktan çıkmakta, bir gözçüye veya düzenleyiciye dönüşmektedir (Marks, 2016:10-27,2018:22, 2019:358, akt. Ataş, Erbay, 2021: 101-103).

Adorno, teknolojinin toplum ile ilişkisinde aldığı biçimin, kitle kültürünün üretilmesi ile yakından ilişkili olduğunu belirtmektedir; teknolojik ilerlemenin kaçınılmaz sonucu olarak *‘kültür endüstrisi ortaya çıkmaktadır* (Adorno, 2014:49, akt. Adaş ve Erbay, 2021:103) .

Marcuse ise kapitalist ve endüstrileşmiş nitelikte teknolojik aklın, totaliter bir evren yaratacağını öne sürerken; teknolojik aklın, endüstrileşmiş medeniyetin yeni denetim biçimini oluşturduğunu, akıl dışılığın da, akılcılık gibi sunulduğunu söyleyerek, eleştirel Marksizm’e yeni bir yorum getirmektedir (Cevizoğlu, 2021: 446). Marcuse’un, Marks’ın teknolojiye dair yaklaşımındaki *“şeylerin değerinin kullanım biçimlerine göre ölçülür olması”*

¹⁶ Arkaik/ ilksel dünyaya ait anlamların -arketiplerden yola çıkarak- ihtiva eden, temsil eden anlamında, benzetme yoluyla temsil ettiğinin niteliğine işaret etmesi semboller dünyasını biçimlendirmektedir. Anlamların işaretlere, temsillere vs..bürünmesinden sonra, bir anlatıya da bürünerek içinde ve zamanı aşarak anlatılması ise mitleri oluşturmuştur.

¹⁷<https://evrimagaci.org/teknoloji-felsefesi-nedir>

¹⁸ Marks için makine ve alet arasındaki fark, emek sürecinde yarattığı -sadece- nicel değil nitel dönüşümde de gizlidir.

anlayışını bir bakıma terse çevirerek, sorunu şeyleri önceleyen anlamında araçsal aklın karakterine çektiği görülmektedir (Marcuse, 1998:146, akt. Adaş, Erbay, 2021: 104). Akıl, teknolojinin güdümüne girdikçe, teknolojinin bir aracına dönüşmekte ve adeta yeni bir kültürel forma dönüşmektedir (Feenberg, 2017:5, akt. Adaş, Erbay, 2021: 104) böylelikle özgür olmadığının farkında olmayan, itaatkâr bir kitle biçimlene gelmektedir (Adaş, Erbay, 2021: 104).

Hamzaoğlu (2022)da, modern insanın esaretini günümüz dünyası üzerinden değerlendirdiği “*Masters and Slaves*” adlı kitabında “*modernizmin en büyük başarısının, kölelerin zincirlerinin modernizm tarafından görünmez kılınması ve kölelerin de kendilerinin özgür olduklarına inanmalarının sağlanması* (Hamzaoğlu, 2022: 72)” olarak vurgulamaktadır.

Marcuse, “*Denetimin Yeni Biçimleri*” adlı çalışmasında, endüstriyel medeniyetin akıl dışılığının akılcı özellikler üzerinden tanımlandığına dikkat çekerken, toplumsal denetimin yeni biçimlerinin artık ‘teknolojik’ olduğunu dile getirmektedir. Teknolojik gelişme, bireyleri, hayatın gerçeklerine bir şekilde itaat etmeye zorlamaktadır; nesnelere dünyası ise adeta insan zihninin ve bedeninin bir uzantısı gibidir. Konfor unsurlarını artırma ve yayma kapasitesi ile totaliter bir teknoloji, ihtiyacı sürekli taze tutarken, yeniliğin karşılanmasında ise gerekli görülen yıkımı da, bir inşa olarak gösterebilmektedir, bu durum, akıl dışılığa işaret etmektedir (Marcuse, 2014: 452, akt. Cevizoglu, 2021: 446).

6. Hikâyede Saat’lerin ve Vakit’lerin Söyledikleri: ‘endüstrilemiş bir teknoloji’yle karşılaşmak

Fromm, “*bilgeliğin başlangıcında merak ve hayretin olduğunu, ilk insanın iştiağının¹⁹da, son insanın robotlaşmasının da bu noktada başlamış bulunduğunu*” söylemiştir (Fromm, 1998: 5, akt. Göcen, 2018: 223). Fromm gibi Frankl da, benzer bir şekilde, insanın ruhunda hayatı anlamlı kılmaya yönelik ‘*anlam istemi*’ diye ifade edilen temel güdü’den bahsetmiştir. Bahadır da, anlama dair bu güdü sayesinde hayatın bir bütün olarak kavranabileceğini vurgulamıştır:

“*İnsan hakikat arayışında anlama ihtiyacını karşılamak adına, bilgiye dair her şeyin peşine düşmüş, elde ettiğini mevcut olanla işlemiş, bulamadığı yerde kendisi üretmiştir*”²⁰ (Bahadır, Göcen, 2018: 8)

Dünya kurulduğundan bu yana insanın varoluşunu ve yaşamını bilmek, anlamak üzere birçok sorular sorulmuş, tanımlamalar yapılmıştır. Bu büyük anlam denizini ele alan tanımlamalar, zamanın ve mekânın kuşatması altında olduğu için sınırlanmıştır. Başlangıçta bilgileri birleştirmek, , parçaların arasındaki mesafenin getirdiği uzaklığı bitirmek ve/ veya kolaylaştırmak için oluşturulan ‘bölmeler, dönemler, parçalar’; aksine zamanla insanı ve hayatı anlamayı zorlaştıran, bu parçaları birbirinden daha da uzaklaştıran faktörlere dönüşebilmiştir. Tanpınar’ın “*Saatleri Ayarlama Enstitüsü*”nde(1961)bu durum, “*zamandaki parçalanma*” ile birlikte ele alınmıştır. Enstitü, insanlar için saatleri ayarlarken, bir yandan da zamanın

parçalanmasına, işaret etmektedir. Tanpınar’a göre, “-üstelik- insanlar parçalanmış bir zamanı yaşadıklarını fark edememektedirler”(Bahadır, Göcen, 2018: 12).

Sanayi Devrimi’nin gerçekleşmesinden sonra, zaman, çalışma hayatının mekanik seyrine kendisini kaptırmış, - zaman algısı bu yönde biçimlenmiş-; bu dönemle birlikte, insan yaşamı ve çalışma yaşamı kesin çizgilerle birbirinden ayrılmıştır (Yüksel, 2014: 137).

“*Homo Ludens: Oyunun Toplumsal İşlevleri Üzerine bir Deneme*” adlı eserinde Huizinga, antik çağda Aristo gibi filozofların hakim anlayışında, serbest/özgür zamandaki (diagoge²¹) çalışmanın, kendini geliştirebilme/eğitebilme (paidea) ve yüceltme yönündeki amaca (telos’a) hizmet ettiğine; modern zamanlarda ise, ‘serbest zaman’ kavramının ‘boş zaman’ söylemi ile yer değiştirdiğine işaret etmiştir. Boş zaman, artık; çalışma saatlerinin sınırlayıcılığından sonra, bireylerin daha ziyade hoş ve keyifli vakit geçirdikleri özgür vakitler olarak algılanmıştır (Huzinga, 2006: 203-205).

Oyunu, kültürün içindeki herhangi bir unsur değil; kültürü oyunsal unsurlarla biçimlenmiş bir artı üretim ve değer olarak gören Huizinga, modern zamanlarda kültürün bu niteliğinin unutulmasının veya kültürün bu niteliğinden koparılmasının ardındaki temel nedenlerden birini vakitler üzerindeki algının değiştirilmesi olarak görürken, bunun gerçeklik algısının da değişmesine yol açacağını öngörmüştür. Modern çağın başlangıç döneminde zaman algısının değişmesinin kültürün oyunsal unsurlardan arınarak, kültürün içinde ayrı bir alanda eğlence, keyifli vakit geçirme ve boş zamanı değerlendirme alanında konumlanmasından başka, oyunsal ve kurgu gerçekliklerin ve/veya simülasyonların sosyal gerçekliğin içinde kurgu kurumlar veya kurgu kimlikleri biçimlendirmesi de söz konusu olmaya başlamıştır. Saatlerin çalışma zamanına göre ayarlanması, diğer birçok farklı değişimle ve dinamiklerle birlikte, modern insanın zihinsel durumuna, yaşamını ve varoluşunu anlamlandırmasına ve gerçeklik algısına yönelik sanıldığından çok daha fazla etki etmiştir.

Oskay ise bu anlamlandırmaya ayrıca bir yorum getirmiştir; Oskay, sanayi toplumuna geçişle birlikte “*çalışma dünyası ve serbest zaman arasındaki ilişkinin daha örgün ve rasyonel hale getirildiğine, serbest zamanın toplumsal sistem açısından uygun niteliklere sahip bir ‘rekreasyona’ dönüştürüldüğüne*” (Oskay, 2000: 168) dikkat çekerken; reel yaşamın insanı yoksun bıraktığı bir yandan da özendirdiği çeşitli kimliklerin reel yaşamın dışındaki alanlarda edinilmesi için bir çabaya girişildiğine de işaret etmektedir.

Oskay, Huizinga’nın işaret ettiği gibi “*fantazyaya dönüşmüş bulunan oyun’un*” başkaca bir araca dönüşen niteliğine de ayrıca dikkat çekmiş olmaktadır:

“*Günümüzde fantazyaya dönüşmüş olan oyun metalaşma kaderini yüklenmiş kesimler için acımasız reel yaşam karşısında bir tür eğlence, bu acımasız realiteyi yarı bilinçli görmeye yarayan -bir tür- yaşamı sahil olmayan bir görünüm içinde algılama ve anlamlandırma biçimine varabilmenin bir aracı olmuş bulunmaktadır (Oskay, 2000: 168)*”.

¹⁹ iştiağ: güçlü istek (TDK) <https://sozluk.gov.tr/>

²⁰ Göcen’in ‘Psikoloji, Mitoloji ve Din’ adlı eserine Prof. Dr. Abdülkerim Bahadır’ın (2018) yazdığı takdim yazısından

²¹diagogue kelimesinin/kavramının esnemek, salmak ile ilgili manası dikkat çekicidir.

Bu kimlik edinme, siyasi/politik, kültürel alanda bir konum almaktan, bir spor kulübüne üye olmaktan; bir oyun'da, bir yarışma'da yer almaktan, bir filmde, bir reklam afişinde, bir markanın yüzü olmaktan, bilgisayar oyunlarında karakterlerle özdeşlemeye varan bir kimlik edinmeye veya günümüzde sosyal medyada fenomen olmaya, yeni model bir ürünü kullanmaya, ünlü markaları kullanarak markayla özdeşleşmeye kadar çok geniş bir yelpazede izlenmektedir. İnsanın varoluşundan ziyade bulunduğu yer veya kullandığı şey'lerle görünür, kabul edilir, onaylanır, beğenilir oluşuna doğru bu eğilim, aslında insanın varoluşunu anlamlandırma ihtiyacının bu eğilimlerle yer değiştirmesi veya söz konusu ihtiyacın ancak kısmi/belli bir ölçüde giderilmesine gönderme yapıyor olmasıyla ilgilidir.

Postman, *"Bir şey yapılabiliyorsa, mutlaka yapılmalı fikrinin"* doğduğu 19. yy da risk alan, faydacılığı gözetken, piyasayı biçimlendiren, sistemi organize eden girişimcilerin devrede olduğundan bahsetmektedir. Kurulan ve yürüyen sisteme uyum, piyasanın kurallarına tabi olmakla mümkündür. Nesnellik, verimlilik, uzmanlık, standartlaşma ölçme ve ilerleme, hem gözetilmektedir, hem ilke'ler olarak benimsenilmektedir. Teknokrasilerde, bir kısmının politik güçler olarak da konumlandığı, zekâ'ya ve cesarete sahip girişimciler öne çıkmışlardır (Postman, 2016).

Marks'ın deyişiyle, *"rekabetin zorlayıcı yasaları"* sistemin gelişmesinin sürükleyicisidir ve iktisadi rekabette inovasyon yapanlar piyasada hayatta kalabilirler; Schumpeter de, teknolojik değişimin ,iktisadi sistemde köklü değişikliklere yol açmasını, gelişimin doğasının ikiye bölünmesi üzerinden betimlemekte; değişimin hem kazananları hem kaybedenleri olduğunu söyleyerek bu duruma *"yaratıcı yıkım"* demektedir. Dinamik ve enerjik girişimci'nin yaratıcı eylemi, şartları olduğu gibi kabullenmez; bu koşulların üstesinden gelir; böylece iktisadi faaliyete yeni bir boyut kazandırılır(Kurz, 2017: 151).

Postman'ın da, Kurz'un da betimlediği bu tip, tam da Saatleri Ayarlama Enstitüsü'ndeki Halit Ayarçı karakterine uymaktadır. Bu karakterle Tanpınar, modern zamanların başındaki yeni gerçekçiliği, gerçekliğin tasarlanması, üretilmesi ve piyasaya sürülmesi üzerinden tanımlamaktadır. Bu yeni gerçekçilik, rasyonellikten farklı, realist yani olduğu gibi gerçeği görmekten daha farklı bir 'gerçeklik ayarına' işaret etmektedir; bu gerçekçilikte, girişimcinin gerçekliği biçimlendirmesi söz konusudur. Fırsatlar değerlendirilmelidir ancak fırsatlar önceden üretilmelidir de; bir mal'dan/meta'dan önce, fikir piyasaya sürülmelidir; pazarlanmalıdır; potansiyeller devreye girmeli hatta onlar bile üretilmelidir. Çağı yakalamak, ilerleme ve özlenen gelecek için bu, neredeyse 'olmazsa olmaz'dır'.

Sanayi devrimlerinin ilk döneminde, fabrikalarda üretim bantları kurulmuş, kırsaldan kentlere ve sanayi bölgelerine gelmiştir; teknik ve teknoloji bu dönemde, sanayi dönemi öncesi ve sırasındaki icatlar dönemini de içine alarak, icatları, ustalık bilgisini, makineyi ve sistemin çarklarını, endüstride yöntem ve uzmanlığı getiren bileşenlerin bütününe işaret etmektedir. Bu dönemde, hem icatçının, hem üreticinin, hem realist girişimcinin aynı kişi veya kurumda toplandığı görülmüşken, ikinci sanayi döneminde ise daha sistematik bir yapılanmaya gidilmiş

olduğu izlenmiştir. Artık, icatçılar, ustalar, teknisyenler ve mühendisler, fabrikaların araştırma- geliştirme / AR- GE bölümlerindedirler ; realist girişimciler, pazarlamayı yapan fabrika sahipleri iken artık, realist/ girişimci ruhlu pazarlama uzmanları fabrika bünyesinde konumlanmaktadır.

Fordist üretim tarzını izleyen süreçte, mekanik, elektrik ve sonrasında elektronik cihazların devreye girmesiyle, teknoloji teknik'ten daha sıklıkla duyulmaya başlayan ve neredeyse tekniği içine alan bir konumlanmaya doğru evrilmiştir. 'Teknoloji' endüstrileşmektedir artık... Makinenin çarklarının dönmesinden, ağların sarıp sarmalmasına geçilmeye hazırlanılmaktadır, Üçüncü Sanayi Devrimi ile post modern dönemeçten geçilmektedir.

Ekransız, kanalsız, yayıncı çok fazla çeşitlenmiştir; iletişim ve medya sistemlerinin göz kamaştırıcı gelişiminden; ağ toplumlarından, internetin dünyayı sarıp sarmalamasından, gücün görünür merkezden ziyade görünmeyen ağlarda dolaşmasından, bilgi ve bilişim çağından bahsedilen bu süreçte, dikkatler görsel olan her şeydedir. Bilgisayar mühendisleri, programcılar, yazılımcılar, yeni modellerin iç ve dış tasarımcıları işin mutfağında etkindirler; CEO'lar büyük şirketlerin yüksek yetkili temsilcileridirler; teknolojinin kullanıcıları ise hepimiz'dir. Teknoloji, Teknopoli'yi işaret etmeye başlamıştır. Medya, ellerimizin, avuçlarımızın içinde tuttuğumuz bir ekranda, mobil telefonlardan android telefonlara evrilen akıllı/smart bir cihazla boy göstermektedir, kullanıcılar da...

20.yy başında bilim- kurgu romanlarında duyulan 'sibernetik' kavramı ile üçüncü sanayi devriminin başında dijital saatler ile duyduğumuz "dijital" kavramı, 21. Yy başında, dördüncü sanayi devrimi kapısından içeri girilirken, 'Sanayi: 4.0' diye tanımlanan bu devrimin temel bileşenlerinden "siber- fiziksel sistemler" ile karşımıza çıkmıştır.

Felsefenin Aristo'dan önce, fiziğin özünü, fiziğin ötesi/metafizik ve fizik diye ayırt etmediği zaman diliminden günümüze gelindiğinde; aydınlanma, pozitivist felsefe ve rasyonel bilimsel düşüncenin meta'ya döndürdüğü dikkatler, meta verse ile metafiziğin bir ölçüde deneyimlenmesi denemesine giriştiğinde, özel gözlükler ve sensörlü aygıtlarla ,söz konusu evrene giriş çıkış, tam da Huizinga'nın işaret ettiği fantazyaya yönelen/yönlendirilen oyunsal duruma "somut" anlamda işaret etmektedir.

Kültürün modernite ile oyunsal unsurdan yalıtılması, ancak -oyunsal unsurların kaybolmamasından kaynaklı- başka bir yöne evrilmesiyle, fantazyaya yönelinmesinden (Huizinga, 2006); teknolojinin ve toplumun birbirlerine niteliklerini yansıtırlarken, teknolojinin actant (Latour,2001), öznenin ise daha atıl düzeyde konumlanmasından, modernite'nin başlangıcında gerçekçiliğin bir meta'nın piyasaya sürülmesi benzeri işe koşulmasından(Tanpınar,2006;Bauman,2009)bahsedilirken, post- modern sürecin son dönemecinde ise gerçeklik algısının kendisinin teknik/teknolojik/dijital yetiler (!) tarafından bir meta gibi piyasaya sürülmesiyle karşı karşıyayızdır.

Platon'un, *'değişmeyen şeylerin hareketli bir temsilcisi'* olarak gördüğü 'zaman', Aristo'ya göre, *'hareketin sayılabilir bir parçasıdır'*; Paraminedes ise

zamanı, 'algılarımızı yönlendiren bir yanılısama' olarak görmektedir (Bahar, 2000: 193, akt. Yüksel, 2014:133).

"Saatin kendisi mekan, yürüyüşü zaman, ayarı²² insandır." diye bir muvakkit ustası karakteri üzerinden değerli bir hakikati dile getiren A. Hamdi Tanpınar'ın 'Saatleri Ayarlama Enstitüsü', zaman felsefesi, gerçeküstücülük gibi düşünce ve sanat akımlarının da olduğu bir zaman diliminde 20. yy. başında kaleme alınmış bir eserdir. Tanpınar'ın modernite ile gelen büyük zaman algısı değişiminin toplumsal yaşama ve toplumsal gerçekliğe dair getirdiği değişimleri işaret ettiği eserde, sistemin belirleyiciliğinden başka, yine de ayar'ın muhatabı ve yine ayar yapan insan'ın anlamlandırma etkinliğinin kıymetine dair açık bir kapı bıraktığı göz ardı edilmemelidir. Ulus devletlerin kuruluş sürecine girildiği, gelenekselin geri plana alındığı ancak çoğunlukla 'geleneğin icadı'²³ (Hobsbawm, Ranger, 2006) ile yeni bir dünyanın kurulduğu modern dünyaya giriş zamanları, zaman dilimi, ulusların, uluslar arası ölçü, ayar ve standartlar sistemine de entegre oldukları- aslında entegre edildikleri- zamanlardır. Saatlerin kaçı, neyi, nasıl gösterdiği; saatin kendisinin bir çerçeve/meکان olması ve bu meکانın hareketli bir süreçteki yürüyüşünün zaman'ı biçimlendirmesi, hem ayarları yapan/eyleyen hem ayarlara muhatap olan insan'ın etkenliği ve edilgenliği arasındaki dengenin her defasında yeniden kurulması ile ilişkilidir.

Modernite ile zamanın dağıtılması ve parçalı hale gelmesi, post modern döneme girildiğinde, bilgi ve iletişim teknolojilerinin imkânları ile çalışma ekonomisinde de diğer toplumsal yaşam alanlarında da zamanın daha esnek kullanımına geçilmesini bir ölçüde sağlamıştır. Reeves (2003), işlerin sadece işyerinden değil, belli bir ölçüde bulunan ortamdaki da takip edilebilirliği ile belli bir oranda yakalanabilen esnekliğin çalışma ve yaşam arasındaki kalın duvarları yıktığından bahsetmektedir (Reeves, 2003: 161, akt. Yüksel, 2014: 138). Ancak sadece bu duruma dair bir değişim, zamanın bu dönem için niteliğini izah etmemektedir. Günümüzde ise, teknolojik çevrenme/kuşatma ile gelen noktada, zaman algısının nasıl değiştiği 'ayrıca' anlamlandırılmalıdır.

Byung-Chul Han, bugünün zaman krizini, yalnızca hızlanma ile açıklayamayacağımızı söylerken, hızlanmanın zamansal dağılmanın belirtilerinden sadece biri olduğunu belirtmektedir ve "zamandaki bozulma'yı düzenleyici bir ritmin eksikliğine" bağlayarak; bu durumun, adeta zamanın dönüp durmasına yol açmakta olduğuna dikkat çekmektedir. Han'ın, günümüz insanına önerisi, "uygun adım ilerleme çağının bittiğini fark etmesi ve kavraması; ağırlıkların süzülmenin hafifliği ile dengelemesidir" (Han, 2021). Burada, Han'ın yeni bir farkındalıkla öznenin düzenleyiciliğinin devreye girmesi gereğine işaret ettiği ve 'esnekliği' önerdiği anlaşılmaktadır.

²²Arapça 'yr kökünden gelen 'iyār "altının gümüşün saflık ölçüsü saatin hassas ölçümü, ölçüt sözcüğünden alımtır. Bu sözcük Aramice/ Süryanice, " uyanmak, uyanık olmak, nöbet tutmak kökünden türetilmiştir, yine 'yr "nöbetçi, gözetici, muhafız" sözcüğü ile de eş kökenlidir.

²³Hobsbawm ve Ranger, ulus devletlerin kuruluş sürecinde geleneklere önem atfedilirken, tarihsel bir geçmişe referans verilerek süreklilik kurulma çabasından bahsetmektedirler ancak bu çabada büyük ölçüde kurgusalılık bulunmaktadır ve adeta 'gelenek' icat edilmektedir.

'Endüstrileşmiş bir teknolojinin yoğunluğunda, teknolojinin yeni makineler ve aygıtlar üzerinden bizi çevrelemesinden ziyade, Büyük Veri ve yapay zekâ sistemlerinin dayandığı algoritmik sistemin biçimlendirdiği yeni denetim mekanizmaları²⁴ üzerinden bizi "çevirmesi" ve/veya halihazırda çevirmekte olduğu ve bunun nasıl bir gerçekliği ürettiği anlamlandırılmalıdır. Bu, teknolojinin evriminde henüz tanımlanmamış bir alana dair çözümlemeyi gerekli kılmakta gibidir.

Konunun, modernitenin başlangıcındaki zamanın parçalanmasından, zamanın adeta dağılmasına doğru evrilmesinin, fantazyaya doğru meyleden oyunun gerçekliği üretmede/kurgulamada teknoloji ile birlikte işe koşulmasıyla ilgisi şimdi daha da 'dikkat çekilesi' olsa gerektir.

Günümüz dijital dünyasında, arttırılmış, hızlandırılmış, sanal ve karma gerçekliklerden, post-truth gerçeklikten bahsedilmektedir. Metafizik'in Heidegger'in işaret ettiği gibi varoluşsal anlamından ve bağlamından koparılmasına ve metafizik yanılısama ve yansıtma ile dikkatlerin var edilenlere, meta'ya yöneltmesine benzer, metaverse evreniyle öne çıkarılan gerçekliğin ise 'gerçek'ten yalıtılmış bir meta'ya- yanılısama evrenine-veya 'metalaştırılmış bir gerçekliğe' yönelime işaret etmesi fark edilmelidir. Bu, gerçekliğin farklı bir kurgu-mekanda deneyimlenmesi adına yeni saat ayarlarına işaret etmektedir. Saat/ meکان algısı değiştiğinde, meکانın yürüyüşü olan zaman algısı da değişecektir. Gerçekliğin bu yeni üretim biçimine hazırlık, 21. yy'ın ilk çeyreğinde gerçeklikle yanılısamanın iç içe geçtiği farklı bir meکان ve zaman algısı hazırlığına da göndermeler yapmaktadır. Bu durum, 20. yy başındaki performans ve rasyonalitye önceleyen 'kapitalizmin ruhandan' çok daha farklı bir çevrenme ile karşılaştığımızı göstermektedir ki, bu daha derinlikli bir çözümlemenin konusu olarak ayrıca ele alınmalıdır.

7. Teknokrasi'den Teknopoli'ye, 'Endüstrileşmiş bir Teknoloji'de, Teknolojinin Kimliği ve Özne'nin Konumlanması

Marks, "dokuma tezgahı'nın feodal lordu, buhar gücü'nün ise endüstriyel kapitalisti ortaya çıkardığını" söylediğinde, teknokratların ve sonrası bir gelecekte teknopolistlerin ortaya çıkacağından söz etmemiştir; Postman'a göre Marks, çağın teknolojik karakterini temel alan kültürel temelli sınıflandırmalarla yetinirken; Weber ise rasyonel düşünce ve bürokrasi temelli çözümlemelerinde, 'teknokrasiye' doğru gidildiğini görebilmiştir. Postman, alet- kullanan kültürlerde, aletlerin kullanımında fiziksel hayatın temel ihtiyaçlarına ve sorunlarına cevap vermektense başka, sanatın, politikanın, efsanelerin, dinsel sembolik dünyaya hizmet etmenin de belirleyici etken olduğu üzerinde durmuştur. Bir saban'ın tarlada kullanılması, yel değirmenleri ve köprülerin yapımı

²⁴ Stiegler, bu mekanizmaya algoritmik yönetimsellik kavramıyla işaret etmiştir (Şan, 2022:105-135).

ihtiyaçlara cevap ve/veya bir sorunun halli için ortaya çıkmış iken, örneğin dini merkezlerin inşası, saatin geliştirilmesi ise bahsedilen sembolik dünyaya dair bir hizmet amacını taşımaktaydı. Postman, teknolojik açıdan ilkel olanıdan sofistike olanına kadar hemen her alet kullanan kültürün, teokratik olduğundan bahsetmektedir. Bu kültürler için düzen ve anlam sağlamakta olan teolojinin hakimiyeti, tekniğin hakimiyetini ortaçağ dönemi sonrasına kadar “neredeysen” imkânsız kılmıştır. Ortaçağ döneminden sonra hızla değişmeye başlayan bu durum, teknik/teknolojik birçok yeniliğe dair ayarların teolojik kurumlara göre değil de, devlet erkine göre ayarlanmasını getirmiştir; artık teknoloji, diğer bütün hakimiyet alanlarının sınırlarını zorlamaya başlamıştır (Postman, 2016: 25-30). Devlet erkinden sonra serbest piyasa ekonomisinin gittikçe benimsenmesiyle ise gittikçe artık piyasaya hakim olan girişimcilerin ve büyük firmaların teknolojik kontrolde büyük ölçekte söz sahibi oldukları bir döneme girilmiştir.

Postman, teknokrazi hakimiyetinde, “yeni buluşlara, yeni üretim ve iletişim araçlarına yönelmesinin, gelenekle bağları gevşeten ilerleme fikrini de öne çıkardığını” düşünmektedir. Teknolojik ve geleneksel dünya görüşlerinin bir gerilim içinde bile olsalar, yine de birlikte var olabildiklerini ancak ‘Teknopoli’nin’ ortaya çıkmasıyla bu durumun değişmeye (Postman, 2016: 25-30) başladığını belirten Postman’a göre, Teknokrasiden farklı olarak Teknopoli’de bağlantısızlık tehdidi ile karşı karşıyayızdır.

Postman,- etkileyici sembolik bir anlatımla, “*Büyücü Çırağı*” metaforu ile ‘bağlantısızlık’ tehdidiyle karşı karşıya kalınan bu dünyayı “imkânsız yeni dünya” diye tanımlamıştır:

“... Milyonlarca kaynaktan hızla bilgi akmaktadır ve yine, bilgi tekrar kullanılmak üzere beklemektedir de.. *Büyücü Çırağı* gibi bilgiye gark olduk ve büyücinün bize bıraktığı şey süpürgeci. Teknopoli’de bilgi ile insan arasındaki bağ koptu ve teoriyle, manayla ya da amaçla bağını koparmış bir şeye dönüştü... Bu yeni dünyanın durumu “peek a boo”²⁵ gibidir... Hadiseler kısa bir süre görünürler ve sonra kaybolurlar. Bu, insanlığın ilerlemesi fikrinin yerini teknolojik ilerleme fikrinin aldığı imkânsız bir yeni dünyadır... (Postman, 2016. 70-71)”.

Postman, Huxley’in “*Yeni Cesur Dünya’sında*²⁶ teknokrasinin kendi alternatiflerini -onları-görünmez kılarak’ yok ettiğine dikkat çekmiştir. Teknokrazi tüm toplumsal alanlarda birçok kavramın bilindik anlamlarını değişikliğe uğratmıştır, adeta tanımlar/anlamlar teknokraziye uygun hale gelmiştir, teknokrazi ‘totaliter’ olarak nitelendirilebilir olduğunda -bir anlamda- Teknopoli’den artık bahsedilebilir. Postman, Teknopoli’de, kitlelerin nitelikli bir eğitimle tutarlı dünya görüşüne vakıf olmalarına uzak düşmeleri yüzünden,

²⁵ Postman, yeni kurulan bu dünyanın durumunu “peek a-boo” ya yani bebekleri eğlendirmek için yüzünü bir saklayıp bir göstererek yapılan oyun- a benzetmektedir.

²⁶ Huxley, 1946’daki *Cesur Yeni Dünya’nın* ikinci basımının önsözünde, ulusal sınırları ötesinde totaliter bir rejim biçiminin, teknolojik gelişme ve özdele atom devriminin sonucu olarak ortaya çıkacağı endişesini dile getirmiştir (Huxley, 1999: 29).

neyin inanç ötesi olduğuna ilişkin temel düşünceden de yoksun bırakıldıklarına işaret ederken, teknoloji’nin gizemli ve çekici kılınmasının bu durumun sorgulanmasına da ayrıca engel oluşturduğunu dile getirmiştir.

Postman, Huxley’in teknokrasinin hâkimiyetine gönderme yapan “Yeni Cesur Dünyası’ndaki” durumun, ‘bir üstü durumu’na, ‘Teknopoli’ye’²⁷, böylelikle ,“*Yeni İmkânsız Dünya*” diye gönderme yapmaktadır. Yeni dünya cesurdur ancak ‘fütursuzdur’, anlamlandırmada hissedilen boşluk teknolojik ilerlemenin büyüğü ile doldurulmuştur, teknoloji’ye imkân had safhada tanınmıştır; teknoloji imkânlarını had safhada sunmaktadır; ancak anlam ve anlamlandırma açısından bu dünya imkânsızlaşmıştır.

Yoğun teknoloji ile karşılaşılması, teknolojinin ne’liği ve kim’liğini yeniden düşünmemize yol açmalıdır. Özne’nin konumlanmasını da... Latour’un teknolojik öğelere, öznel değil ancak ‘eyleyen/actant’ anlamında bir faillik atfetmesine yönelik dikkat çekici çözümlemesi, teknolojinin üstlendiği veya potansiyelinde var olan bir niteliğin görünür olmasına gönderme yapmaktadır. Böylelikle modern düşüncenin üzerine kurulduğu ikilikleri aşma gayretine de girilmektedir.

Latour için bilim, teknoloji ve toplum “birbirleriyle ilişkili özerk alanlar” değildir; birbirleriyle iç içedirler. Latour’un ‘aktör ağ teorisi’ni kavrayabilmek için dayandığı ontolojik yönelimi anlamamız gerekir. Tözcü düşünme biçiminin bizi modernitenin üzerine kurulduğu ikilikler üzerinde hareket etmeye mecbur bıraktığını düşünen Latour, oysa dünyayı meydana getiren her şeyin, her aktörün veya her eyleyenin/ failin, ilişkilerden ibaret olduğunu fark etmemiz gerektiğine işaret etmektedir. Dikkat edilmesi gereken aktörlerin birbirlerine aktarımlarının niteliğidir ve yine bunların nasıl algılandığıdır; bu Latour’un ‘tercüme’ diye tanımladığı bir iletim sürecidir. Bu iletim sürecine dahil olan her şey, bu sürecin bir aktörü halini almaktadır ve yine bu ‘her şey’ gerçekliği kendince manipüle ederek/- ve/veya ettiği için de- tercüme sürecine katılmaktadır (Latour, 2001:145,akt. Harman, 2009:14-15, akt. Adaş Erbay, 2021: 106,110).

İnsan olmayan şeyler’in, yalnızca nesne olarak ele alınamaz olmaları, Latour’a göre, onların da kendilerine özgü ön-gereklilikler ile donanmış olmalarıyla ilgilidir.

²⁷ Postman, Teknokrazi’den sonra Teknopoli’nin biçimlenmesi işini üstlenen Amerika’nın hangi şartlar kendisinde uygun olduğu için “bu durumu üstlendiğini şöyle izah etmiştir : “*Tocqueville’in de tanımladığı gibi, Amerika, bir “harikalar diyarında” yaşamaktadır, her şey sürekli hareket halindedir ve her hareket de bir ilerlemedir; yenilik fikri ile gelişim/ilerleme fikri birbirine sıkıca bağlıdır. Doğa, insan faaliyetlerine sınır koyamaz; eğer bir şey yapılmıyorsa, yapımı denenmediğindedir. 20.yy başından beri Amerikalı kapitalistler cüretlidirler; kolaylık, konfor, hız, hijyen ve bolluk sağlayan teknolojilere ulaşmanın amaçlanması pompalanmıştır ve bu düşüncenin yerleşmesi ve yeşermesi cüretli girişimciler tarafından başarılmıştır.*” Postman’ın 90’lı yıllarda, Teknopoli’nin Amerika’dan başlayarak dünyada da nasıl biçimlenebilir olduğuna dair bir ön okuma yaptığı söylenebilir.

Latour'un bu şeyleri actant/ eyleyen²⁸ diye tanımlayabilmesindeki dayanak ona göre, bu şeylerin "insan aktörünün eylemesine ihtiyaç duymasına rağmen insan aktörünün eylemini düzenleyici potansiyel bir eyleyen gücünün olmasıdır, çünkü insan/özne/aktörün algısı, bu şeylerin gerçekliği değiştirir ve yapma gücünden etki almaktadır (Latour, 2001: 145, 2004:75,2010:158, 2020: 18;19, 34 , akt. Adaş, Erbay, 2021: 106-110).Latour'a göre toplumsallığın değişmez bir ögesi olarak teknoloji, yalnızca en yakından ilişkili görüldüğü bilim alanı veya iktisadi alanla değil, toplumsallığın tüm alanlarına etki etmekte ve yine o alanlar tarafından da etkilenmektedir. Latour'un ağsal etkileşime verdiği önem, Kılıç'ın bağlantısallık yaklaşımında dikkat çektiği şey ile örtüşmektedir.

Bilimsel düşüncenin temel iki yaklaşımından "tümdengelim ve tümevarım'dan" sonra, 21. yy'da/ yakın gelecekte bilimsel metodoloji olarak kabul görmesi öngörülen üçüncü bir temel yaklaşımdan bahsedilmektedir. Bu yaklaşım,bağlantısallık'tır. 'Bağlantısallık' ²⁹ diye de tanımlanan bu sistem, yaşamın iç içe geçen bir kodlamalar sistemi olduğuna işaret etmektedir. Bu kodlamalar sistemi, birbirleriyle bağlantısallık içinde, buldukları platformlar üzerinden bütün'lebağlantılı olarak bir iletişim ve etkileşim içindedir (Kılıç, 2019)Kılıç'a göre bağlantısallık yaklaşımının ilk izlerini Schrödinger'in, 1943'teki "What Is Life?" derken kastettiği, bir bütünü aritmetik toplamından fazla olmasını sağlayan "o fazlalığın ne olduğu" sorusunda bulabiliriz.

Toplum da, toplumsal gerçeklikler de niceliksel bir toplamdan daha fazlasıdır. 'Eyleyen/actant olarak teknolojinin ağsal etkileşim sisteminde yeni ilişkileri ve anlamları ortaya çıkarabilmesi, toplumsal gerçekliğin inşasında özne'ler ve nesnelere birlikte yürüdükleri bir "bağlantısallık" sisteminin varlığına da işaret ediyor gibidir.

'Nesnelere internetinden' bahsedilen tarihin bu döneminde, 'teknolojik öğelerin' artan bir hızla dolaşımında ve birbirleriyle iletişimde olmaları hasebiyle de gittikçe daha fazla actant/eyleyen niteliğini kazanması karşısında; bireylerin bu dolaşımında, sosyolojideki faillik ve aktör niteliğinden geriye düşebildikleri ya da nesnelere karşısında ve nesnelere birlikte öznelendirilerek³⁰ bir ölçüde şeyleşebildikleri; nesnel düşünceden uzağa ve atıl bir duruma düşebildikleri bir konumlanmaya doğru itildikleri izlenebilmektedir.

Teknoloji, sadece ve yalnızca artık, evlerimizde, işyerlerimizde, kullandığımız makine, alet ve elektrikli/

elektronik/ dijital aygıtlardan, cihazlardan ibaret değildir, sadece sanayi kuruluşlarında, makine parkurlarında, fabrikalarda dijitalleşmeye gidilmesinden ve robotik unsurların devreye girmesiyle getirdiği kolaylıklar ve konfor'dan da ibaret değildir; teknoloji şimdi nesnelere, şey'ler dünyasını açığa çıkartmadan çok daha başka bir iş'e koşulmaktadır; başka bir yerde konumlanmıştır, ve başka bir nitelik kazanmıştır. Bu, teknolojinin kendisinin şey'leşmesidir. Özgür ve parlak geleceği işaret eden teknoloji'nin kendisinin adeta şey'leşmesi, nüfuz alanındaki her ögenin de adeta şey'leştirilmesine işaret etmektedir.

Prometheus'un tanrılardan ateşi çalıp insanlara vermesinin deyim yerindeyse rövanşının alınmasına gönderme yapmakta olan bu durum karşısında bireyin "mekan, zaman, ayar" dengesinde ayar'ın muhatabı olması hasebiyle göstereceği varoluşsal refleksi yeni bir düzenlenmeyi ve yeni bir ritmi açığa çıkartması ancak farkındalığıyla ve bu zaman dilimindeki deneyimini anlamlandırmasıyla mümkündür. Şey'leri açığa çıkarma yeteneği ve akıl yürütme yetisi yönündeki zihinsel ateşi Prometheus eliyle tanrıların hediyesi olarak alan ve böylelikle 'yetkinlik' kazanan insanlık, şimdi bu ateş'in insanları yakan başka bir ateşe dönüştürülmeye çalışılmasına karşılık refleksini gösterebilecektir? Bu, imkân dâhilindedir. İnsanın/bireyin bu refleksi, insanın yetkinliğine tekrar kavuşması demek ve bu; aynı zamanda, teknolojinin dışlanması, ötelenmesi değil, işlevinin anlaşılması da demek olacaktır.

Etkileşimlerin, birbirine aktarılan kodlamaların içinden çıkan anlam dünyası, her keresinde yeniden kurulmaktadır. Bu, sosyolojik açıdan -bir anlamda- etkileşimin devingenliği³¹ içindeki -bir "her keresi"ndeki- etkileşim/ler üzerinden- yeniden üretimdir.Günümüz dünyasındabu yeniden üretimin niteliğini, nesnelere interneti kadar, bireylerin özgünlüğü ve biricikliği arasındaki iletişimin ve etkileşimin niteliği ve farkındalığı da belirleyecektir ve bu belirleme, umulur ki; sosyolojideki şeyleştirme sorunsalını ve günümüzde baş gösteren belki de şeyleşme tehdidini aşabilecek nitelikte olacaktır.

8. SONUÇ

Bu çalışmayla, teknoloji ve toplum birlikteliğini anlamlandırabilmek üzere 'mitik, felsefi, sosyolojik yaklaşımların' 'birlikte dikkate alındığı bir çözümleme denemesi' yapılmıştır.

İnsanlık, doğa'da görerek, doğa'dan esinlenerek ancak doğa'yı işleyerek, doğa'ya ekleyerek çeşitli kültürleri ve medeni dünyayı inşa etmiştir. İnsanın hayal kurarak, imgelem olarak zihninde canlandırarak, akıl yürüterek, estetik katarak ve teknik geliştirerek doğa'ya yaptığı ekleme işine konu olan kültür'ün ve yine toplumsal gerçekliğin üretilmesi, 'nesnelere dünyasını biçimlendirmesiyle' yakından ilişkilidir. Açığa çıkartmaya ve teknik geliştirmeye yönelik potansiyel yeteneğini, akıl yürütme yetisi ile birleştiren insan, varoluşunu anlamlı kılmak adına kendisinin 'artı değer üretme farkını' ve 'anlamlandırma farkındalığını' bir anlamda yetkinliğini de açığa çıkartmış olmaktadır. Bu süreçte, 'sanat', 'ustalık' ve 'yetenek' olarak anlam yüklenmiş olan tekne, aktarılmaya ve gelişmeye açık pratik bilgi düzeyine de

²⁸ Latour'a göre, "aracı/intermediary eyleyen", sadece iletişim içinde olarak ağı içinde yer almaktadır; "dolayımli/ mediatory aracı eyleyen" ise iletişim sürecindeki ilişkileri ve anlamı manipüle etme kapasitesiyle kendi dolayımında yeni ilişkileri ortaya çıkarabilmektedir.

²⁹ Nöro-science alanındaki gelişmeleri yakından takip eden beyin cerrahı Türker Kılıç, bağlantısallığı, bir "bilgi işleme sistemi" olarak tanımlamaktadır ve bağlantısallığın bir yöntem olarak bilimsel metodolojide yer alacağını (Kılıç, 2019) öngörmektedir.

³⁰Byung- Chul Han'a göre, özne olmak tabii olmak demektir ancak deneyim, özne'yi tabiiğinden kurtarır; deneyim, yaşam sanatının içinde bir özgürlük pratiği gibidir ve yaşam sanatı, öznelendirme amacıyla kullanılan neoliberal politika veya heyecan psikopolitikasının karşısında yer alır (Han, 2019:84).

³¹devingenlik: hareketlilik

işaret etmektedir. Tekne'nin bir iş'e, işlem'e ve işlevselliğe konu olup ona nitelik kazandırması, 'teknik' kavramını ortaya çıkarmıştır. Teknoloji ise, teknik ile aynı anlam kökünden 'tekne'nin' işleyiş mantığı ve tekne'ye dair iş'in ve işleyişin adeta organizatif yapısıdır.

Arkaik toplumların, kutsallık attettikleri her şeyin yaşam deneyimiyle de uyumu, insanın varoluşunu ve toplumsal gerçekliği bütünsel bir yönelim içinde görmelerindendi. Bu yönelim üzerinden yaşamlarını ve varoluşlarına dair anlamlandırmalarını, anlamı ihtiva eden temsiliyetler ve sembollerle bezeli mit'ler/hikâyeler üzerinden aktarmaları mümkün olmuştur. Arkaik dönemlerdeki felsefi düşünce, varoluşun bütünselliğine vakıfken; antik dönemdeki felsefe ise bilgilerin sınıflandırılması ve açığa çıkarma ile ilgili, şey'leri de çevreleyen/kapsayan varoluş sorusunun ve bilgisinin, metafizik betimleme ile meta'ya/ açığa çıkartılanlara yöneldiği bir yaklaşım üzerinden konumlanmıştır. Bu konumlanma, hem Ortaçağ felsefesi ve teolojik dünyasını, hem de modern pozitivist felsefeyi etkisi altında bırakmıştır. Aydınlanma ile bu söz konusu metafizik yaklaşım ve yansıma, teolojik hakimiyet alanından da koparıldığında; tekniğin büyü, endüstri devrimi ve piyasa ekonomisinin biçimlenmesi ve gittikçe serbestiyeti ile giderek hakimiyetini güçlendirmiştir.

İlerlemeci zihniyetin girişimcilikte sınır tanımaması ve sürekli yenilenen refah düzeyi algısı, 'kültür endüstrisi' ve 'endüstrileşmiş bir teknoloji' ile bizi karşılaştırmıştır. Teknokrazi'den Teknopoli'ye geçildiğinde ise geleneksel dünya ve ilerleme fikri arasında, yine insan ve bilginin özü arasında bağlantı kopukluğu hasıl olmaya başlamıştır.

İnsanın arkaik niteliğinin kaybolmadığının farkındalığında, mitik hikâyelerin şimdinin gerçekliğine ne yansıtıkları ve/veya şimdi nasıl yenilenerek üretilebildiklerini veya yenilerinin nasıl üretildiğini fark etmeliyiz. Oyunsal unsurlarından koparılmış bir kültürün ve mitik özelliğinden koparılmış bir gerçekliğin, aydınlanma ve modern çağla birlikte parlak rasyonel dünyanın gerçekliğini inşa edeceği düşünülmüşken, post modern dönemeç ve parlak teknoloji ile oyunlaştırılmış ve hikâyelendirilmiş fantazyaya eğilim gösteren bir gerçeklik dünyası bizleri sarmalamıştır.

Felsefe, metafizik yanılısma ve yansıtma ile var edilenlere verdiği dikkatini varoluşun bütünselliğine yeniden verebilir, arkaik dünyadaki derin görüşünü yeniden ve şimdi kazanma imkânını, teknoloji ve toplum birlikteliğinin özünü kavrama gayreti üzerinden yapabilir.

Mitik, felsefi ve sosyolojik yaklaşımların birlikteliğinde, teknoloji ve toplumun biraradallığını anlamlandırma gayreti, inşa edilen ve sürekli yeniden üretilen gerçekliğin mahiyetini kavrayabilmemize imkan tanımaktadır. Şimdi şu soruyu sorabilmeliyiz:

Sosyal gerçekliğin nasıl üretildiği, şey'lerin nasıl ve neden açığa çıkartıldığı dikkate alınmadan anlaşılabilir mi ve yine bu soru, insanın varoluşuna dair sorunsal ve/veya anlam arayışı dikkate alınmadan/hatırlanmadan tam manasıyla yanıtlanabilir ve anlamlandırılabilir mi?

Görsel 2 : 'Oz Büyücüsü' film afişleri ve 'Wicked' Müzikali afişi³²

İnsanlık, Janus/İanus'un iki yöne bakan yüzündeki gibi tekniğin/teknolojinin her iki yüzü ile karşılaşma sürecini deneyimlemektedir. Bu süreçte, İanus'un, insanın varoluşuna ve anlam arayışına dair hikâyesinde tekniğin/teknolojinin gülümseyen yüzünü göstermesi kadar, kendisini tehdit eden yüzünün fark edilmesi, masaldaki uyarının hatırlanmış olması da demek olacaktır:

"Mitik anlatıların biçimlerinden biri olan masal'ı bilen herkes 'bir şeyin asla unutulmaması gerektiği' uyarısını içeren motifi hatırlar. Bu motif, masalın tam da bu unutmaya üzerine kurulduğunun işaretidir. Masaldaki bu uyarılar -örneğin- bir sınırın aşılması, yabancı bir mekana girilmesi arifesinde yapılır, çünkü yabancı çerçeveye unutmaya destekler. Unutmaya yol açan bu çerçeve değişiminin ilk modeli/sahnesi örneğin yabancı bir yere yapılan seyahat - her halükarda - sınırın aşılmasıdır. Çocuk ailesini, elçi görevini, prens asil soyunu, ruh göksel kökenini unuttur. Kurulan yeni dünya, bu anıları destekleyecek şeylerden arındırılmıştır. Bağlantı kurulamayan her şey, gerçekmiş gibi görünür..."(Asmann, 2001: 219-220).

Bu zaman diliminde hem dışsal hem içsel olarak çevrelendiğimiz, içinde bulunduğumuz bu sürece direnme veya baş edebilme ile ilgili potansiyel yetilerini fark edebilen veya devreye alma refleksi gösterebilen, esnek, iyileştirici/sağaltıcı imkanları devreye alabilen, insiyatif kullanabilen, duyarlı ve fail birey'e ihtiyaç bulunmaktadır. Bu sayısal bir işletim sisteminin getirdiği konfor alanından vazgeçmek değil, ancak; hem süreci okumayı ve anlamlandırmayı, hem bağlantı kurmayı, hem de denetimi devreye alan bir akıl yürütme ile insanın varoluşunun niteliksel yönüne sahip çıkması anlamına gelecektir.

Çalışmanın, teknoloji ve toplum çalışmalarına, sosyal gerçekliğin nasıl inşa edildiğine dair çözümlemelere, insanın varoluşuna dair anlamlandırma gayretine ve

³² Baum'un 'Oz Büyücüsü/The Wonderful Wizard of Oz' (1900) adlı romanı beyazperdeye, 'The Wizard of Oz' (1939) olarak taşındıktan yıllar sonra Gregory Maguire ve sonra da Winnie Holman'ın romanlarına ilham vermiştir ve sonunda 'Wicked' Müzikali'ne (2003) esin kaynağı olmuştur. İyinin ve kötünün nasıl konumlandığı, algılandığı ve anlamlandırıldığı işlendiği 'Wicked' ve "adalet, ölçülülük, cesaret ve basiret" gibi erdemlerle örülü kişiliğin dörtlü yapısı, yine üçlü logos ve dualite yasası gibi felsefi bilgilerin harmanlandığı eski bir bilgelik öğretisini yansıtan 'Oz Büyücüsü' araştırmacının teknoloji ve toplum birlikteliğini anlamlandırmada mitik anlamlandırmayı işin içine katmamızı öneren yaklaşımına gönderme yapmaktadır/lar.

yönelimine, yine, hikâyeyi bütünsel görebilmesine ve okumayı takip edebilmesine/ yapabilmesine dair farklı bir düşünce yaklaşımı kazandırması/katkı sunması umulmaktadır.

KAYNAKLAR

ACAR, O. F. (2022). “Ontik Olan ile Ontolojik Olan Bağlamında Grierson’un Belgesel Düşüncesi”. *Sinefilozof Dergisi, özel sayı. (4) 2022. ss. 119-120.*

ADAŞ, E.B. VE ERBAY, B.(2021). “Toplumsallığın Kurucu Aktörü Olarak Teknoloji: Eleştirel Bir Değerlendirme” . *Sosyolojik Bağlam Dergisi, 2 (3). 99-114.*

ADORNO, T. W. VE HORKHEİMER M.(2014). ‘Aydınlanmanın Diyalektiği’ çev. N. Ülner ve E. Ö. Karadoğan. Kabalcı Yayıncılık. İstanbul.

ARSLANTUNALI, M (2019).“Teknopolis: Akıllı Makineler, Dağınık Zihinler”. İletişim Yayınları. İstanbul.

ASSMAN, J (2001). “ Kültürel Bellek” (*Das Kulturelle Gedächtnis*). çev. A. Tekin. Ayrıntı Yayınları. İstanbul.

BAÇ, M.(2022). “ Teknoloji Felsefesinin Antropolojik ve Görüngübilimsel Kipleri Üzerine Bir Sorgulama”. *Kilikya Felsefe Dergisi, (2), 1-22.*

BASALLA, G (2013). “Teknolojinin Evrimi”. çev. C. Soydemir. Doğu Batı Yayınları. İstanbul.

BAUMANN, Z (2009). “ Sosyolojik Düşünmek” , çev. A. Yılmaz, Ayrıntı Yayınları. İstanbul.

CANCA, H. B. (2022). “ Arkaik Düşüncenin Temelleri ve Felsefe Notları” (henüz yayımlanmamış)

CEVİZOĞLU, H. (2021). “Marcuse’dan Foucault’ya, Blinçli Özne’den Robot Özne’ye”.*Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, (21), 445-453.*

CLOTTE, J., GUİLANE, J., LANGANEY, A., SİMONNE, D. (2000). “İnsanın En Güzel Tarihi” . çev. E. Çaykara. Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları. İstanbul.

COUDENHOVE, R.V. (2021). “Teknik Apolojisi: Teknoloji Felsefesinin Doğuşu”. Kalergi- Muhayyel Yayıncılık İstanbul.

DAĞ, U.(2012). “Heidegger’de Teknoloji Bağlamında İnsanın Yersiz Yurtsuzluğu Problemi”. *Beytül Hikme AN International Journal of Philosophy, vol 2, issue , 36-51.*

GÜNGÖREN, A. (1998). “ Cadıların Günbatımı: Bir Antropoloji El Kitabı için Yazılar”. Patika/Yol Yayınları. İstanbul.

HAN, B.C. (2019). “ Psikopolitika”: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri”.çev. Haluk Barışcan. Metis Yayıncılık. İstanbul.

HAN, B.C. (2021). “ Zamanın Kokusu: Bulunma Sanatı Üzerine Felsefî Bir Deneme”. çev. Ş. Öztürk. Metis Yayıncılık. İstanbul.

HOBBSBOWM, E., RANGER, T. (2006). “ Geleneğin İcadı”. çev. M. M. Şahin Agora Kitaplığı/Yayınevi. İstanbul.

HUIZİNGA, J.(2006). “ HomoLudens: Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Deneme” .çev. M. A. Kılıçbay, Ayrıntı Yayınları. İstanbul.

HUXLEY, A.(1999). “ Cesur Yeni Dünya” . çev. Ü. Tosun. İthaki/Penguen Kitap. İstanbul.

KERİMOVA, N. K; ALİYEVA, M. A.(2016). “Teknoloji Sözüünün Etimolojisine Genel Bakış”, *TURAN Stratejik Araştırmalar MerkeziTURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi;* 8/(30),196-200 <http://search.proquest.com/openview> erişim tarihi: Mart 2022.

KILIÇ, T. (2019). “21.yy’ın Bağlantısız Bütünsellik Bilimi ve Yaratmakta Olduğu Yeni Yaşam Anlayışı”, Şubat 2019, Prof. Dr. Türker Kılıç. Acıbadem Üniversitesi Moleküler BAUTIP Biyoloji& Genetik Kulübü’nün düzenlediği ACUGEN 2.Yaşam Bilimleri Kongresi sunumu, https://www.youtube.com/watch?v=dXoWXzK2iec&ab_channel=BAUTIP, erişim tarihi: Ocak 2023

KURZ, H. D. (2017). “ İktisadi Düşünce Tarihi” .çev.H. Bilir, E. Değirmenci. Heretik Basın Yayın. Ankara.

LAYDER, D.(2006). “Sosyal Teoriye Giriş”.çev.Ü. Tatlıcan.Küre Yayınları. İstanbul:

MAHENDRA, S. (2021). “The Story of Homo-Teknikus” https://www.sundayobserver.lk/2021/11/07/spectrum_story-homo-technicus-e-paper.7.11.2021. erişim tarihi: Mart 2023

OSKAY, Ü. (2000). “19.Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri: Kuramsal Bir Yaklaşım”.Der Yayınları. İstanbul.

POSTMAN, N.(2016). “Teknopolis” .çev. M. E. Yılmaz. Sentez Yayıncılık. İstanbul.

PULTAR, G. (2003). “Moderniteyi Sorgulamak”, *Kültür ve Modernite” adlı derleme eser içinde,* (derleyenler: G. Pultar, G., E.O. İncirlioğlu, B. Akşit). Türkiye Kültür Araştırmaları , Tetragon İletişim Hizmetleri. İstanbul. 25-59.

ŞAN. E.(2022).“ Bernard Stiegler’in Teknoloji Felsefesi Problemleri: Algoritmik Yönetimsellik ve Bilişsel Proleterleşme”, *Vira Verita E-dergi, (15), 105-135.*

TANPINAR, A.H.(2016).“ Saatleri Ayarlama Enstitüsü” . 30. baskı. Dergah Yayınları. İstanbul.

TÜRKCAN, E. (2016). “Tarih İçinde Bilim ve Teknoloji Evrim Dönemleri”, “*Bilim, Teknoloji ve Yenilik: Kavramlar, Kuramlar, Politika” adlı derleme eser içinde,* (derleyenler: İ.S. Akçomak, E. Erdil, M. T. Pamukçu, M. Tiryakioğlu).Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul.47-60.

YARDIMCOĞLU, H.(2022). “Masters and Slaves”. Şıra Yayınları/Sirius Yayıncılık. İstanbul.

YEŞİLORMAN, M. ve KOÇ, F. (2014). “Bilgi Toplumunun Teknolojik Temelleri Üzerine Eleştirel Bir Bakış”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24/(1), 117-133.*

YÜKSEL, H. (2014). “Çalışma İlişkilerinde Dinamik ve Değişken bir Konsept Olarak Zaman Kavramı”, *M. Akif Ersoy Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,6/(10) ,124-142.

ZUDERVELD, A. C. (2013). “Kültür Sosyolojisi: Kültür Sosyolojisi’neve Metodolojisine Giriş”, çev. K. Canatan, Açılım Kitap, Pınar Yayınları. İstanbul.

HTTP 1, https://en.wikipedia.org/wiki/The_Wonderful_Wizard_of_Oz#/media/File:The_Wonderful_Wizard_of_Oz_006.png, erişim tarihi: Mayıs 2023

HTTP 2, <https://evrimagaci.org/teknoloji-felsefesi-nedir-11459>, erişim tarihi: Mart 2023

HTTP 3, <https://sozluk.gov.tr> erişim tarihi: Mayıs 2022

HTTP 4, <https://tiyatrolar.com.tr/tiyatro/wicked>, erişim tarihi: Mayıs 2023

HTTP 5, <https://www.amazon.com/Wizard-Oz-Judy-Garland/dp/B00000JS62>, erişim tarihi: Mayıs 2023

HTTP 6, <https://www.luggat.com> erişim tarihi: Mayıs 2022

HTTP 7, <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/teknik>, erişim tarihi: Nisan 2022

HTTP 8, <https://www.sinemalar.com/film/16239/demir-at>, erişim: tarihi Mart 2023

HTTP 9, <https://www.uplifers.com/ironman-yarisi-ve-bir-en-fit-kim-sorusu-daha/>, erişim tarihi :Mayıs 2023